

ACTA UNIVERSITATIS SZEGEDIENSIS
DE ATTILA JÓZSEF NOMINATAE

ACTA HISTORICA

Tomus XXXIII.

Hungaria
Szeged
1969

ACTA UNIVERSITATIS SZEGEDIENSIS
DE ATTILA JÓZSEF NOMINATAE
ACTA HISTORICA

hucusque edita:

Tom. I. (1957): GAÁL ENDRE: *Adatok Szeged felszabadulásának történetéhez, 1944—1945* [ENDRE GAÁL: *Données sur l'histoire de la libération de Szeged, 1944—1945*], pp. 3—24. G. SOÓS KATALIN: *A munkásság helyzete és sztrájkharca Szegeden az 1920-as években* [KATALIN G. SOÓS: *Les conditions des ouvriers de Szeged et leurs mouvements de grève dans les années vingt de notre siècle*], pp. 25—55. GULYA KÁROLY: *Kommunisták és baloldali szocialisták tevékenysége Szegeden (1933—1939)* [KÁROLY GULYA: *Les activités des communistes et des socialistes de gauche à Szeged (1933—1939)*], pp. 56—72. M. TÓTH ERZSÉBET: *Adalékok három Csanád megyei nagyközség nemzeti bizottságának történetéhez* [ERZSÉBET M. TÓTH: *Contributions à l'histoire des comités nationaux de trois communes du département de Csanád*], pp. 73—108.

Tom. II. (1957): BÁNKUTI IMRE: *Az Alföld népének harca a török hódítók ellen a mohácsi csata után, 1526—1527* [IMRE BÁNKUTI: *La lutte du peuple de l'Alföld contre les envahisseurs turcs après la bataille de Mohács, 1526—1527*], pp. 3—30. B. KOVÁCS ERZSÉBET: *A karcagi üvegyár története, 1940—1956* [ERZSÉBET B. KOVÁCS: *Histoire de la verrerie de Karcag, 1940—1956*], pp. 31—57.

Tom. III. (1958): KULCSÁR PÉTER: *A magyar államszervezés néhány problémája. István és Ajtony harca* [PÉTER KULCSÁR: *Quelques problèmes de l'organisation de l'État hongrois. La lutte entre Etienne et Ajtony*], pp. 3—39.

Tom. IV. (1958): KÖPÖSDI VERA: *A mezőgazdasági munkásság mozgalmi Békés megyében 1905—1907-ben* [VERA KÖPÖSDI: *Les mouvements de grève des ouvriers agricoles dans le département de Békés au cours des années de 1905—1907*], pp. 3—65.

Tom. V. [= *Studia mediaevalia historiae universalis*, tom. I.] (1959): WITTMAN TIBOR: *Az osztrák Habsburg-hatalom válságos éveinek történetéhez (1606—1618)* [TIBOR WITTMAN: *Sur l'histoire des années de crise du régime des Habsbourg d'Autriche (1606—1618)*], pp. 3—46.

Tom. VI. (1959): G. SOÓS KATALIN: *Tíz év a szegedi kommunista mozgalom történetéből (1919—1929)* [KATALIN G. SOÓS: *Dix ans de l'histoire du mouvement communiste de Szeged (1919—1929)*], pp. 3—13. SERFÖZŐ LAJOS: *A munkásság helyzete és a kommunisták tevékenysége Szegeden az 1929—1933-as gazdasági válság idején* [LAJOS SERFÖZŐ: *La situation des ouvriers et les activités des communistes de Szeged pendant la crise économique de 1929—1933*], pp. 15—45. SERFÖZŐ LAJOS: *A Kommunisták Magyarországi Pártjának tevékenysége a munkás kultúr- és sportmozgalomban (1925—1930)* [LAJOS SERFÖZŐ: *L'activité du parti des communistes en Hongrie dans le mouvement culturel et sportif (1925—1930)*], pp. 47—79.

Tom. VII. [= *Studia mediaevalia historiae universalis*, tom. II.] (1961): WITTMAN TIBOR: *A németalföldi forradalom rövid története* [TIBOR WITTMAN: *Précis d'histoire de la révolution des Pays-Bas*]: *A németalföldi forradalom—szabadságharc első évtizede (1566—1577)* [La première décennie de la révolution des Pays-Bas (1566—1577)], pp. 3—55.; *A „koldus” diktatúra Flandriában és Dél-eleste (1577—1585)* [La dictature des gueux en Flandre et la chute du Sud (1577—1585)], pp. 56—88.; *A németalföldi forradalom győzelme Északon (1585—1609)* [La victoire de la révolution aux Pays-Bas du Nord (1585—1609)], pp. 89—99.

Tom. VIII. (1961): GAÁL ENDRE: *A hódmezővásárhelyi munkásmozgalom története, 1917—1919. március 21.* [ENDRE GAÁL: *Histoire du mouvement ouvrier de Hódmezővásárhely, 1917—21 mars 1919*], pp. 3—59.

Tom. IX. [= *Studia historiae universalis recentis et recentissimi aevi*, tom. I.] (1961): GULYA KÁROLY: *Az erdélyi nemzetiségi kérdés megoldására irányuló törekvések 1918—1919-ben* [KÁROLY GULYA: *Les tentatives à résoudre le problème des nationalités de Transylvanie en 1918—1919*], pp. 3—19. SZÉKELY LAJOS: *Albert Mathiez: A francia forradalom* [LAJOS SZÉKELY: *Albert Mathiez: La Révolution Française*], pp. 20—34.

Tom. X. [= *Studia mediaevalia historiae universalis*, tom. III.] (1962): T. WITTMAN: *Un aspect de l'universalisme coménien*, pp. 3—8. T. WITTMAN: *Quelques problèmes de luttes d'indépendance de Transylvanie contre les Habsbourg et de leur idéologie*; pp. 9—18. MEDZIBRODSZKY ENDRE: *A XVI—XVII. századi török—perzsa háborúk történetének kérdéséhez* [ENDRE MEDZIBRODSZKY: *Quelques problèmes des guerres turco—persanes aux XVIe et XVIIe siècles*], pp. 19—35.

ACTA UNIVERSITATIS SZEGEDIENSIS
DE ATTILA JÓZSEF NOMINATAE

ACTA HISTORICA

Tomus XXXIII.

Szeged
1969

Szerkesztette
MÉREI GYULA

Redegit
GYULA MÉREI

N. E. ZASZTENKER

A NEOPROUDHONIZMUS MA*

A tudományos kommunizmus történetét végigkíséri a kispolgári szocializmus valamennyi válfajával folytatott könyörtelen, megalkuvás nélküli harc. Ebben a marxizmus elméletét és taktikáját megacélozó küzdelemben vereséget szenvedett a kispolgári szocializmus egyik legelterjedtebb 19. századi tanítása is: a proudhonizmus. Eközben a marxisták sohasem tagadták az akkori idők szocializmusa nagy alakjainak történelmi jelentőségét, köztük azokat sem, akikkel Marx könyörtelen harcot vívott. A nevüket magától értetődően nem lehet kitörölni a szocialista gondolkodás történetéből. Ugyanígy nem kétséges azonban az sem, hogy ezek a nevek a történelem olyan immár rég letűnt szakaszait jelentik, amikor a szocialista mozgalmat eltöltötte az utópista szocializmus azon epigonjainak hírneve és hatása, akiket a munkás és forradalmi mozgalom feltörő hullámai végül is egymás után vetettek ki — Mehring szavaival — a „történelmi archívum partjaira.”

Itt feltétlenül félbeszakítanak bennünket a szocializmus modern burzsoá és reformista kutatói köréből származó eszmei ellenfeleink és hallatják ellenvetésüket: teljesen hibás e nézetet Proudhonra kiterjeszteni, hiszen eszméi élnek és aktuálisabbak mint bármikor! A marxisták az ilyen ellenvetésre nem válaszolhatnak félvállról. A kérdés valóban megérdemli azt, hogy elgondolkozzunk rajta. Nem azért, mintha revideálnunk kellene Marxnak azokat a — Proudhonra vonatkozó — ismert értékeléseit, amelyeket a történelmi tapasztalat teljes mértékben igazolt. Proudhon kispolgári szocializmusa elleni sikeres harc záró szakaszát Marx és Engels méltán látta az 1871. évi Párizsi Kommün eposzában, melynek tapasztalatai bizonyították a proudhoni szocialista iskolának és a francia munkásmozgalomra gyakorolt hatásának csődjét. A marxista — leninista történetírásnak azonban alapos figyelmet kell fordítania a következő történelmi tényre: a Marx előtti szocializmus egyik áramlata sem bizonyult annyira életképesnek, mint a proudhonizmus. A Kommün idejétől számítva legalább három többé-kevésbé tartós „Vissza Proudhonhoz” kampányt ismerünk. A proudhonizmus felélesztésére irányuló ilyen szervezett kísérletek különböző irányú sajátos hullámok formájában jelentkeztek, melyeknek azonban van valami közös vonásuk: a kapitalista válságok érlelődése és kiélesedése, a marxizmus eszméi vonzerejének hatása és növekedése.

Az első proudhonista „hullám” akkor jelentkezett, amikor a kapitalizmus fejlődése legmagasabb szakaszába lépett és méhében már érlelődni kezdett a mélyeséges válság. Ekkor hangzott fel az anarcho-szindikalista teoretikusok jelszava: „Vissza Proudhonhoz!”

„Proudhon feltámasztásának” kísérlete megismétlődött a kapitalizmus kezdődő általános válságának körülményei között. A Nagy Októberi Szocialista Forradalom a marxizmus — leninizmus hatalmas diadala volt. Forradalmi fellendülést váltott ki

* *N. E. Zasztenkernek* a Moszkvai M. V. Lomonoszóvról elnevezett Állami Egyetem Történelmi Kara professzorának a szegedi József Attila Tudományegyetem Történelmi Intézetében 1966-ban tartott előadása.

a kapitalista országokban, és mindenfelé, többek között Franciaországban is meggyorsította a forradalmi proletárpártok születését. Ekkor a csődbe jutott anarchoszindikalizmus vezetői ismét igyekeztek felújítani a proletariátus és a burzsoázia gazdasági együttműködésének proudhonista receptjét. Életrehívták a reformista neoszindikalizmust és kidolgozták a szociális világ új sémáit azzal a céllal, hogy a proletariátust eltérítsék a kapitalizmus forradalmi megdöntésére irányuló törekvéstől. Ezekben a neoszindikalista sémákban könnyen felismerhetők Proudhon nézetei. Még a mindenható Comité des Forges képviselője is így kiáltott fel, amikor megismerkedett a Munka Gazdasági Bizottságának létrehozásáról szóló tervvel, amelyet a CGT reformista vezetői kovácsoltak: „Ismerem e tervet, felismerem a szellemét, Önök Proudhonnal traktálnak minket!”¹

Végül, közvetlenül a második világháború után a marxizmus—leninizmus hatalmas győzelme láttán újból fellendült a proudhonista „hullám”. Amikor új szocialista államok jöttek létre Európában és Ázsiában, és rendkívül megnövekedett a kommunista mozgalom ereje, befolyása, és tovább éleződött a kapitalizmus általános válsága. Amikor több nyugat-európai országban, így elsősorban Franciaországban feltárultak a demokratikus és szocialista fejlődés távlatai. Az „anarchia atyja” tartósan bevonult a burzsoá és a reformista publicisztikába. A könyvpiacot elárasztották a Proudhonról szóló művek és aligha lehetett volna olyan nevet találni, amelyről a jobb- és baloldali polgári sajtó ilyen dicsőimnuszokat zengett volna. A háború utáni első nagy Proudhon-életrajzban Ed. Dolléans, a neves francia történész állapította meg, hogy Proudhon élete folyamán soha nem volt olyan népszerű és nem övezte akkora dicsfény, mint ma.”²

A legélesebb látású neoproudhonisták azonban nem áltatták magukat. Az első és második világháború utáni „Proudhonhoz való visszatérés”-t összehasonlítva fölöttébb vígasztalan következtetésekre jutottak. Guy-Grand, az egyik legilletékesebb neoproudhonista, aki még 1920-ban meghirdette „Proudhon korá”-t, most elismerte, hogy a „második világháború nem szült hasonló kísérleteket a munkásszervezetekben. Azok a kísérletek pedig, amelyekbe belefogtak, inkább irodalmi és filozófiai jellegűek voltak, mint sajátosan munkáskísérletek. A proudhonista szellemet kikezdi a marxista nyomás vonzó ereje, mely egyre nagyobb tömegeket hódít meg.”³ Guy-Grand megfigyelése eléggé találóan vág egybe a bennünket érdeklő céllal, lehetővé teszi, hogy egyre mélyebben hatoljunk be a proudhonista „hullámképződés” titkaiba. Azzal, hogy megerősítette: a „Vissza Proudhonhoz” jelszó mindig sajátos reakció a marxizmusnak a tömegekre gyakorolt növekvő hatására, Guy-Grand azt is tanúsította, hogy ez a hatás döntően aláasta a „proudhonista szellemet.”

Természetes a kérdés: a marxizmus növekvő hatásának körülményei között a polgári és reformista ideológia miért vonzódik mindig Proudhonhoz? Közismert, hogy a szocialista eszmék történetében számos olyan kísérlet történt arra, hogy a szocializmust zászlóként használva szélesebb alapon — valójában a kapitalizmust erősítsék meg. Az ilyen kísérletek közül a legjelentősebb a proudhonizmus volt, amely a megjavított burzsoá társadalom eszményét állította előtérbe. Proudhonnak a kapitalista tulajdon ellen irányuló dühödt kritikája, a tulajdon elleni viharos „lázadása” természetesen erősen szociális töltésű volt, és a munka kapitalista kizsákmányolása ellen irányult. De ez a kritika is, a proudhoni „forradalmiság” is csak a kapitalista kizsákmányolás másodrendű jelenségei ellen irányult. Proudhon — miközben a tőkés és a munkások közti ellentét eltörlését követelte — érintetlenül hagyta a kizsákmányolás alapját, a termelési és a csereeszközök magántulajdonát. A kapitalizmus ilyen bírálata szükségszerűen vezetett a „kisüzemi kapitalizmus” utópista konstrukciójához, amely lényegében a kapitalizmusnak „szocialista”

reformok által történő olyan „felújítását” jelentette, amelyek érintetlenül hagyják annak alapját. Proudhon feltárta azt a sokféle lehetőséget, miként lehet a kispolgári kapitalizmus utópiáját a propaganda szolgálatába állítani, vagy az ő szavaival: „a burzsoá érdekek szemszögéből tekintett szocializmus”⁴ propagandája szolgálatába. Éppen a „burzsoá érdekek szemszögéből tekintett szocializmus” proudhoni formájában kell keresni a választ arra a kérdésre, miért törekszik olyan szívesen a burzsoá ideológia a proudhonista eszmék feltámasztására. Ehhez járulnak még a proudhonista elmélet kivételes ellentmondásosságának kedvező előfeltételei: a kapitalizmus kritikáját ugyanis egyesítette a kispolgári kapitalizmus eszményével, az ellentétes osztályérdekek összehétközésével úgy, hogy a koordináta tengely a burzsoá érdekek maradjon. Végül fokon ez a magyarázata annak, amit a proudhoni filozófia sarkkövének német kutatói Proudhon-rejtélynek neveztek el, és ami zavarba hozta francia olvasóit, akik igénylik a gondolat latinos világosságát, mert Proudhonnál meglepő ötvözetet találtak: nyelvi világosságot és gondolati sötétséget, mint ahogy egy kortársa megjegyezte.⁵

Marx megfejtette e jelenséget, amikor rámutatott, hogy a szélsőségesen ellentmondó eszmék megalapozása ugyanilyen ellentmondásos. Marx egyáltalán nem gúnyból mondta, hogy Proudhon maga a „megtestesült társadalmi ellentmondás.”⁶ Ez az „ellentmondás” mindenekelőtt abból fakadt, hogy Proudhon eszméi a kisburzsoázia és — az annak ideológiájával áthatott — kézműipari munkásság életének ellentmondásait és törekvéseit tükrözték a franciaországi ipari forradalom korában. Ráadásul a kispolgári ideológusok észrevették a kor burzsoá társadalmának majdnem leplezetlen ellentmondásait: a munkások korlátlan kizsákmányolását, a szabadversenyes kapitalizmus, az ipari, valamint a kereskedő „feudalizmus” minden elképzelhető monopóliumát, a „laissez-faire” képmutató elvét és a „pénzarisztokrácia” számtalan privilégiumát; az európai burzsoá nemzeti államok rendszerének kialakulását és a nacionalizmus zászalaja alatt folytatott hódító politikájukat. Ennek megfelelően lelepleződtek a liberalizmus, a formális demokrácia, a nacionalizmus burzsoá ideológiájának alapvető ellentmondásai is. Az eszmék kiáltó ellentmondásai, melyek kibékítésének módját — először „szintézisüket”, majd „kiegyenlítődésküket” — kutatta Proudhon kispolgári gondolkodása. Ez utóbbi eszme hívei manapság Proudhon ellentmondásos világnézetének új meghatározását keresik és e világnézet segítségével különböző kiagyalt meghatározásokhoz folyamodnak, mint „ideorealizmus”, „szociorealizmus”, „relativista realizmus” stb. A proudhoni „szintetikus” filozófia minden ilyen nyakatekert meghatározása mögött eklekticizmusának önkéntelen elismerése áll. A proudhoni filozófia semmit sem gazdagodik azáltal, hogy „principális pluralizmus”-nak nevezik.

Ebből az egész kérdésből az a körülmény érdekel bennünket, hogy Proudhon eszméinek bonyolult ellentmondásossága és eklekticizmusa széleskörű lehetőségeket szolgáltatott arra, hogy összetevőire bonthassák, bizonyos részeit a többi rovására egyoldalúan előtérbe állítsák, ez viszont lehetővé tette azokat a személyesítő műveleteket, amelyek segítségével bármelyik burzsoá hullámra ráhangolhatják a proudhoni eszméket. Vajon nem ezt igazolják-e azok a sokszor ismétlődő példák, amelyek megmutatják, hogy a burzsoá társadalmi gondolkodás legreakciósabb áramlatai miképp használják fel a proudhonista eszméket? Az anarcho-szindikalizmus teoretikusai alighogy meghirdették a „Vissza Proudhonhoz!” jelszót, amikor már más, újszerű tisztelők is kapva-kaptak rajta. Pajzsukra emelték e jelszót az „Action française” monarchistái, akik 1909-ben létrehozták a „Proudhon kört”. Megittasulva az „anarchia atyjá”-nak a demokrácia és a tömegek demokratikus mozgalma elleni kirohanásaitól, a proletár osztályharc éles elítélésétől, ennek az

irányzatnak reakciós publicistái nem késlekedtek Proudhont a „XIX. századi ellenforradalom tanítómesterei”⁷ közé sorolni. Proudhon eszméinek ilyen felhasználását G. Sorel példáján keresztül lehet megvilágítani, aki először a forradalmi anarchoszindikalizmus, majd a monarchista „tradicionalizmus” és a szélsőséges nacionalizmus teoretikusaként lépett fel. Szembetűnő, hogy Sorel mindemellett sem hagyott fel a Proudhonra való hivatkozással és változatlanul esküdött rá. G. Pirou proudhonista történész kimutatta, hogy Sorel fejlődése során miképp állított háttérbe bizonyos proudhonista eszméket, míg más szélsőségesen reakciós eszméit előtérbe helyezte. „A fény és árnyék új átrendeződése folytán — írja Pirou — a tradicionalista Proudhon észrevétlenül elfoglalta a szindikalista Proudhon helyét...”⁸ A proudhonista történész illetékes tanúságtétele szerint elég volt csak a megvilágítást — a fény és az árnyék játékát — módosítani ahhoz, hogy Proudhon sokarcúságával visszaélve radikálisan megváltoztassa eszmei arculatát is.

Magától értetődően nem azért emlékeztetünk erre, hogy kutatásokat végezzünk a morál területén. E tényeknek mélyebb értelmük van már csak azért is, mert az a tulajdonságuk, hogy ismétlődnek.

A Nagy Októberi Szocialista Forradalom után a kapitalizmus általános válságának első szakaszában, amikor a következő proudhonista „hullám” véglegesen még el sem ült, Proudhon sajátosan reakciós eszméi új alkalmazásra leltek. A fasizmus ideológiája használta fel őket. Széles körű alkalmazásra leltek az olasz fasizmus burzsoá demokrácia ellenes hadjáratában, és a korporatív állam fasiszta „elméleteiben”. Hasonlóképpen idomították Proudhont Franciaországban is a fasiszta reakció céljaihoz, ahol eszméit buzgón kiaknázták a 30-as évek faszalódó irodalmi csoportjai. Ez a tendencia logikus befejezésére lelt a Vichy-rendszer ideológusainál, akik a francia „nemzeti szocializmushoz” fordultak, hogy az általuk keresett „tekintély és szabadság szintézise” számára mimikrit találjanak. A szocializmus franciaországi renegátjai, a munkásmozgalom árulói, Spinasse és Frossard, Proudhon reakciós, kispolgári eszméit ragadták meg — mint erre Thorez még akkoriban helyesen rámutatott —, hogy segítségükkel igazolják a Vichy-rendszer „nemzeti forradalmát.”⁹ Jellemző az is, hogy ilyen leplezett igyekezet nem volt távolálló a német fasizmus bizonyos csoportjától sem. Még 1925-ben, az akkori „népmozgalom” egyik szócsöve, W. Schulz, az 1923-as infláció tanulságaival kapcsolatban a Krupp-cég azon kísérletéről szólva, hogy az szénpenzt bocsátott ki, a következő sokatmondó felkiáltással fejezte be e kísérlettel kapcsolatos lelkes áradozását: El Marxtól, vissza Proudhonhoz!¹⁰ Nem különös, hogy az utóbbi években ugyanez a szerző Proudhont olyan szocialistává nyilvánította, aki mindennél közelebb áll gazdasági programját tekintve a „népmozgalomhoz.”¹¹

Természetesen nem azért soroltuk fel e példákat, hogy egyetértésünket fejezzük ki azzal a szemérmetlen ábrázolással, amely Proudhont a „fasizmus előfutáraként” üdvözli, amint ezt a burzsoá és reformista történetírás bizonyos körei teszik.¹² Elismerjük azonban, hogy a történelem, amikor állhatatosan ismétli és karikírozza jelenségeit, egyre világosabban tárja fel azok lényegét. Az adott esetben a történelem tanúsította a proudhoni eszmék asszimilációjának megdöbbentő lehetőségét új történelmi körülmények között, amikor eltorzított formában illesztik be azokat a legreakciósabb burzsoá koncepciókba. Emlékezzünk erre és forduljunk a jelenhez, amikor kibontakoznak a Proudhonhoz visszatérni akarók kampányának megindítására irányuló törekvések. Megjegyezzük, hogy amíg az előző hasonló kampányok a hagyományosan anarchista befolyás alatt álló övezetekben folytak, — mint Franciaországban, a román nyelvű és más országokban, valamint a latin-amerikai országokban —, addig ma Belgiumon és Hollandián kívül a Német Szövetségi Köztársá-

ságot is oda lehet sorolni, ahol észrevehetően megerősödött Proudhon „tudományos” kutatása és ahol nincs hiány olyan keresztényszocialista és szociáldemokrata művekben, melyek be akarják bizonyítani Proudhon eszméinek időszerűségét a nyugat-német valóság körülményei között.¹³ A „visszatérés Proudhonhoz” legújabb kampánya közvetlen reakció arra a helyzetre, amelyre mindenekelőtt a szocializmus és a kommunista mozgalom nagy sikerei jellemzők.

A Nagy Októberi Szocialista Forradalom félévszázados tapasztalata, a többi szocialista ország példája demonstrálták a szocializmus vitathatatlan előnyét a kapitalizmussal szemben. Gigantikus méretű a szocialista és kommunista eszmék vonzereje az egész világon. Győzedelemes előrehaladásukban a szocializmus és kommunista mozgalom új történelmi határhoz érkezett. Új helyzet állott elő a fejlett kapitalista országokban is, ahol minden oldalról kirajzolódtak és kialakultak az állammonopolkapitalizmus jellemző vonásai: a kapitalista gazdaság állami szabályozásának mindennapos gyakorlata, e gazdaság korlátozott megtervezésére, „programozására” irányuló kísérletek. Fontos folyamatok zajlottak le az osztály-politikai erők csoportosulásában is, melyek a munkásosztály vezetésével a parasztság, a városi középrétegek és néhány burzsoá réteg egységes antimonopolista frontba tömörítéséhez vezetnek. A szocializmusért folytatott harc új formáinak keresése folyik. Rendkívül nagy jelentőségre tett szert a dolgozóknak az a növekvő törekvése, hogy a monopolizáció ellenőrzésük alá vegyék: kulcsfontosságú iparágak államosításának és a demokratikus ellenőrzés megszervezésének követelése a gazdaság nacionalizált ágainak irányításában, harc a munkásosztály ellenőrzésének megvalósításáért a monopolista egyesülések és üzemeik politikája felett a tőkebefektetés és a műszaki eljárások alkalmazása, az üzemi munkaerő felkészítése és szabályozása terén. Ezekre az általános megállapításokra szorítkozhatunk ahhoz, hogy kiemeljessük annak a mai harcnak jellemvonásait, amelyet a burzsoá ideológia a szocialista ideológia ellen vív. Ebben a harcban a burzsoá ideológia számol számtalan vereségének tapasztalataival, szemmel láthatóan átcsoportosul és maximális rugalmasságot mutat. Védelmet az antikommunizmus hagyományos érveit és szívesen ismétli meg frontális támadásait a szocializmus ellen. Ugyanakkor a magasan fejlett kapitalista országokban egyre kitartóbb a burzsoá ideológiának a szocializmus ellen irányuló „hátbatámadása.” Ekkor az antikommunizmus új fegyverzetet ölt magára és ideológiai hidat ver a munkásosztálynak a kapitalista rendszerbe történő „integrálódása” céljából a „munka és tőke együttműködésének” új formái segítségével, a szociális törvényhozás kiszélesítésével, a „jövedelemből való részesedéssel.” Ezért nem mondhat le a burzsoá ideológia arról a kísértésről, hogy a szocializmus külső jezeit hordozó proudhonizmust e célokra felhasználja. Emellett figyelembe veszi a lakosság középrétegeinél a kispolgári ingadozások és reakciós szélsőségek lehetőségét, valamint azt, hogy az új reformista illúziók termőtalajra lelnek azokban a proletár rétegekben, melyek soraiba özőnlenek a szétbomló kispolgárság, az értelmiség és alkalmazott dolgozók proletarizálódott kategóriáiból származó erők. Proudhon és Marx új szembeállításához azonban már nem alkalmasak a proudhoni elmélet klasszikus dogmái. A világban a gazdaság gazdaság felszámolásának feltarthatatlan folyamata megy végbe, és manapság reménytelenné válnak a kistulajdonos és kisvállalkozó évszázados illúzióinak feltámasztására irányuló kísérletek: az elkülönült én világfelfogása a magántulajdonnak, mint a szabadság és függetlenség megtestesítőjének himnuszával, a kisárutermelés fölényének hangoztatása a gyáriparival szemben. Még reménytelenebb Proudhon reakciós kijelentéseinek hangoztatása a munkásmozgalom formái, a sztrájkok és a munkáskoalíciók ellen. Nem kevésbé anakronisztikusak Proudhon ama tézisei, amelyek tagadják a politikai harcot, vagy a „szociális likvidálás” és az

állam megszüntetésének anarchista koncepciója. Nem nehéz elképzelni, hogyan festenéek Proudhon kispolgári, anarchista eszményei a mai kapitalizmus körképében a termelés és a burzsoá állammal összefonódó tőke mérhetetlen koncentrációja idején, hogyan festenéek ezek az eszmények abban a mai munkásmozgalomban, mely a gazdasági harcot a politikaival együtt vívja és politikával tölti meg a „műhelyt.”

A proudhoni katekizmus értékeinek kétségtelen devalvációja arra készíti híveit, hogy rekonstruálják, erőteljesen modernizálják Proudhon eszméit. Az ilyen művelet az ideológiák történetében önmagában véve nem szokatlan, sőt gyakori. De ugyan-csak a történelem mutatja, hogy egy gondolkodó eszméit a jelenhez idomítani az eszmék durva megsértése nélkül csak abban az esetben lehet, ha azok valóban előre-mutatnak és ha csak körvonalakban is, de megsejtetik a jövő fejlődést. Ha viszont az eszmék, mint Proudhonnál is, saját századuk szülötteiként nem érnek el korunkig, az ilyen adaptálás lehetetlen ezeknek az eszméknek legerőteljesebb meghamisítása nélkül. Erről könnyű meggyőződni, ha megismerkedünk az „anarchia atyja” eszméinek legújabb értelmezéseivel.

Jellemző példa erre J. Bancal, az újabb proudhonista nemzedék képviselője, aki igyekszik kijavítani az előző proudhonista nemzedékek azon „hibáját”, hogy nem védtek meg Proudhon gazdasági eszméit a megsemmisítő marxi kritikától. Hallgatólagosan, néha fennhangon is elismerve e kritika megdönthetetlenségét, a proudhonisták e csoportja helyezte előtérbe Proudhon erkölcs-filozófiai konstrukcióit. Bancal viszont éppen Proudhon gazdasági nézeteit akarja bemutatni mint gondolatainak csúcspontját, és az egész proudhonista tant megmentő alapját. Proudhon ezen elképzeléseinek céltudatos, következetes gazdasági elmélet látszatát igyekszik kölcsönözni, amelyet a filozófia rangjára kell emelni. Bancal minden időrendiséget semmibe véve Proudhon-idézetekből szerkeszt valamiféle „történelmi labourizmus” koncepciójára épülő szocioökonómiai elméletet. Az efféle „szocioökonómia” elmélet színvonaláról az olvasó az első sorokból képet alkothat: „Marx művének alapja a történelem és az anyag, Proudhon alkotásának alapja a gazdaságtudomány és a munka.”¹⁴ Ez a „mély értelmű” mondat aligha szorul magyarázatra. Ezért arra az általános megjegyzésre korlátozódhatunk, hogy erre a „szocioökonómiára” teljességgel vonatkoztatható mindaz, amit Marx írt a „Filozófia nyomora”-ban azzal kapcsolatban, hogy Proudhon az áru- és kapitalista termelés kategóriáit öröknek tekintette. Mint mestere, Bancal is lényegében történelmen kívülre fogja fel a munkamegosztás fejlődésének folyamatát, és az így létrejött árucserét, felújítja Proudhon spekulatív sémáit, melyek a valóságos történelmi folyamatot a gazdasági kategóriák mesterkélten logikai egymásutánjával helyettesítették. Mint mestere, Bancal sem képes megérteni, hogy „nem lehet formulákkal történelmet csinálni,”¹⁵ és hogy Marx e figyelmeztetése a gazdaságtudományra is érvényes. De sehogysem mehetünk el Bancalnak az „ipari demokrácia” rendszeréről szóló ama elmélete mellett sem, amelyet Proudhonnak tulajdonít. Bancal szerint a proudhoni „szocioökonómia” és a „történelmi labourizmus” a társadalom átszervezése problémájának teljesen realiztikus, konkrét megoldásához vezetnek. Csak az élet szeszélyei és korai halála akadályozták meg Proudhont abban, hogy részletesen, bizonyos rendszerben fejtsse ki a megoldást, amely a következőképpen hangzott volna: az egész iparban a föderációkba tömörült munkástársaságok — termelési asszociációk — rendszere uralkodik. A mezőgazdaságban megmaradnak azoknak a parasztoknak az egyéni gazdaságai, akik a földet megművelik. Gyakorlatilag azonban ezeket is szocializálják, mivel minden paraszt faluközösség tagja lesz. Ezek pedig nemzeti méretekben egyesülnének és megvalósítanák a különböző járadék újra felosztását és az összes talajfajtából származó jövedelem kiegyenlítését. A fogyasztás és a szolgáltatások kooperáló területté válnának, és olyan

fogyasztási szövetkezetekből, valamint kisipari egyesületekből állnának, amelyek összefognak az e szférában foglalkoztatott összes dolgozót. A proudhoni „szocio-ökonómia”-hoz vezető szociális struktúra Bancal számára fölülte következetesnek tűnik. „Gazdasági szempontból e struktúra különösen ipari szervezetét tekintve idővel — úgy tűnik — szorosan érintkezik a föderatív kommunizmus hatáiraival, mely teljesen apolitikus és állami kereteken kívül áll. E mögött a túlbonyolított megfogalmazás mögött Bancal azon szándéka rejtőzik, hogy bemutassa: a proudhoni szocioökonómia „rendkívül eredeti” módon oldja meg korunk alapkérdését, azaz lehetővé teszi, hogy „rögtön meghatározhassuk annak a harmadik világnak a helyét, mely világot Proudhon történelmi labourizmusa fedezett fel.”¹⁶

Bancal elmékedéseinek „eredeti” oldala természetesen felfedezhető, de nem „a harmadik világ” proudhonista illúziójának lehangoló banalitásában, hanem abban, hogy Proudhon „harmadik világ”-a melyet ő is éppen úgy, mint követői, a kapitalista és a szocialista világtól egyforma távolságban levőként igyekeztek ábrázolni, ez alkalommal eléggé balra tolódott és a kommunizmus maszkját viseli. A proudhoni „harmadik világ” Bancalnál a kommunizmusához közeledik, vagyis ahhoz, ami teljesen ellentmond Proudhon tanításának. Az 1965-ös brüsszeli nemzetközi proudhonista kollokviumon, melyen „Proudhon aktualitását” tárgyalták, Bancal előadásában Proudhon eszméinek a „tekintélyuralmi kommunizmus” ellen irányuló tendenciáját emelte ki, de megjegyezte, hogy Proudhon egyáltalán nem „ítélte el az önkormányzaton alapuló kommunizmust.” Még jobban igyekezett kiemelni ugyanezt a gondolatot zárszavában: „Proudhon egyáltalán nem bírálja a kommunista típusú önkormányzatot, mely gazdasági és politikai társadalmat különböztet meg.”¹⁷ Az ily módon „tekintélyuralom ellenes kommunistává” változtatott Proudhont nem kell valamiféle rendíthetetlen rosszindulatú anarchizmussal gyanúsítani. Bancal Proudhon anarchizmusát másodlagos, konjunkturális, pillanatnyi jelenségként ábrázolja, mely nem a világnézetében gyökerezik. Ezért azt javasolja, „tegyük zárójelbe” Proudhon legérettebb anarchista elmélete kialakulásának időszakát — az 1848-tól 1852-ig tartó éveket. „Négy év alatt — olvashatjuk Bancalnál — 35 éves írói működése során 38 művének két könyvében (A forradalom általános eszméje és Egy forradalmár vallomásai) Proudhon az 1848-as forradalom veresége és a herceg-elnök felemelkedése nyomán támadt teljes kiábrándultságában bocsátkozott taktikai vitába és azt állította, hogy legjobban volna a kormányt gazdasági társasággal felcserélni. De 1858-tól az *Egy tőzsdéspekuláns kézikönyvében* visszatért realista álláspontjára, mely egész életén át jellemezte szemléletmódját. A politikai test (társadalom — N. Zaszténker) és a gazdasági test két autonóm és szolidáris realitás, a nemzeti és a nemzetközi társadalom „két pólusa”. Dialektikusan „kiegyenlítetteknek” kell lenniök. Ez a „kiegyenlítődség” azt jelenti, hogy Proudhon elképzelése szerint az államnak az „ipari demokrácia” és a föderatív tulajdon rendszere mellett kell békebíróként, ösztönzőként és kezdeményezőként fellépnie. Ez a lépés serkenti a gazdasági fejlődést és védi a gazdasági társadalom autonómiáját. Az állam szerepe — „a közlés, a serkentés, majd az önmérséklet.”¹⁸

Bancalnál tovább ment e kérdésben a rekonstruált neoproudhonizmus vezetője, G. Gurvitch ismert francia szociológus, aki egészen haláláig (1965) igen sokat foglalkozott Proudhon filozófiai-szociológiai eszméivel, és aki Proudhont a modern szociológia egyik megalapítójának tekintette. Feldolgozta a proudhoni „ideorealizmus” eklektikus, teljesen idealista koncepcióját. Gurvitch elmarasztalta Proudhont relativista gondolkodásának következetlenségéért, bizonyos dogmatikus elhajlásáért és a viszonylagossági érzés” hiányáért, valamint az ellentétek kibékítésének lehetőségbe vetett túlzott hitéért. Gurvitch a tökéletesített proudhonizmus általa kidolgozott

változatát relativista filozofálással a szociális pluralizmusra, a szociális kérdések lehetséges megoldásainak sokaságára, a szűnni nem akaró társadalmi ellentétekre támaszkodással töltötte meg. Mindez nem zavarta őt abban, hogy nagyon határozott, egyértelmű átalakítást vigyen véghez Proudhon nézetein — átváltoztassa „proletárforradalmárrá”, aki — úgymond — a tudományos szocializmust Marxnál semmivel sem kisebb mértékben testesíti meg.¹⁹

Ami Proudhon kispolgári szocializmusának alapvető reformeszméit illeti — a pénz nélküli csere, kamatmentes kölcsön, az anarchista „szociális likvidáció” — Gurvitch mindezt Proudhon még éretlen gondolkodása termékének tekinti. Emellett azt állítja, „ha Proudhon beszélt is az anarchiáról, semmiképpen sem volt anarchista.”²⁰ Proudhon eszméi csak a második birodalomban váltak éretté, amikor Proudhon „visszatért a forradalmi pozíciókra” és kidolgozta az „ipari demokrácia”, a decentralizált kollektívizmus és a „munkás önkormányzat” programját, amelyek egészében szocialista vonásokat viselnek, és a termelési eszközök föderatív társadalmi tulajdonára támaszkodnak. Ez utóbbiak egyidejűleg képezik tulajdonát minden dolgozónak és a termelési egyesüléseknek, szövetségeinek, a helyi szervezeteknek és a társadalom egészének, melynek nevében a mezőgazdasági és ipari egyesületek szövetsége megtervezi és ösztönzi a társadalmi gazdaságot. Ami pedig e program megvalósításának eszközeit illeti, a „proletár forradalmár” Proudhon, úgy tűnik, élete vége felé ugyanolyan végeredményre jutott mint Marx: bízott a szocialista forradalomban és abban, hogy a munkásosztály kivívja a politikai hatalmat. Sőt mi több — állítja Gurvitch — „nincs semmi különös abban, hogy nézetbeli különbségeik ellenére, Proudhon Marx proletárdiktatúráról vallott eszméjéhez közeledik.” Gurvitch még azt is igyekszik bizonygatni, hogy Proudhon bizonyos téren Marxnál forradalmibb volt: minden óvatosság nélkül buzdította a proletariátust a kapitalizmust megdöntő forradalomra, és Marxnál reálisabban oldotta meg az állam kérdését. Míg Marx „végső napjáig hitt abban, hogy az állam a kollektivistá társadalom második szakaszában végülis elhal”, addig Proudhon „egyensúlyba akarta hozni a gazdasági és megújult politikai demokráciát. Proudhon érett korszakában váratlanul Marxnál nagyobb realistának bizonyult.”²¹

E valóban váratlan „realizmust” Gurvitch Proudhon világnézetének titkos mélységeiből akarja levezetni. Arról van szó, hogy Marx hitt a szociális ellentmondások „szintézis” útján történő megoldásának lehetőségében, mely a proletariátusnak a burzsoázia feletti győzelme következtében valósul meg. Hitt az új termelési mód létrehozásában akkor, amikor a proudhoni dialektika elvetette a szintézis eszméjét és a tapasztalat sokoldalú lehetőségeire támaszkodott. Eközben — mint Gurvitch kiemeli — „nem korlátozza mint a marxi „szintézis” a történelmi folyamat által meghatározott tapasztalatot, amelynek iránya már ismeretes.”²²

Ez utóbbi gondolat szerfölött jellemző napjaink neoproudhonizmusára, amely nem tud és nem is akar a történelmi fejlődés által meghatározott irányból, a reális történelmi tapasztalat megismeréséből kiindulni, hanem előnyben részesíti azt, hogy ismeretlen „tapasztalatra” támaszkodjon, amilyen nincs és amelyét nyugodtan jóslhatna kávézaccból is. Az ilyenfajta jóslás azonban mindenkor oda vezet, hogy az ideológus történelmi mítoszteremtéshez folyamodik támaszért. Erről világosan meggyőződhetünk, amint Gurvitch áttér a „munkás önkormányzat” proudhoni eszméjének taglalására és azt „Proudhon összes törekvése közül a legjobban megvalósult”-nak²³ hirdeti. Itt Gurvitch elgondolásai mindazt maguk mögött hagyják, amiről eddig tőle hallottunk. Megtudhatjuk, hogy a forradalmi munkásmozgalom mindennütt „Proudhon szerint” fejlődött, és az ő „munkásönkormányzat” eszméje fokozatosan meghódította az egész világ proletariátusát. Éppen ez az eszme szolgált alapul

az orosz szovjeteknek — mondja — és éppen ennek hatása tükröződött világosan az Októberi Forradalom menetében, amikor Szovjetországban „a helyi tanácsok az üzemekben magukhoz ragadták a hatalmat és megvalósították a munkás önkormányzatot.”²⁴ Sőt mi több, Lenin szovjeteszméjében — állítja hajthatatlanul Gurvitch — állítólag proudhoni hatás érződik és ha Marx megérte volna a helyi tanácsok létrehozását az októberi Forradalom első éveiben, tapsolnia kellett volna Proudhonnak.²⁵

Kétségtelen, hogy Gurvitch hasonló elgondolásainak legenyhébb bírálata sem hagyhatja szó nélkül ezt a történelem-hamisítást. A munkásküldöttek szovjetjeinek hatalmas forradalmi eszméje és a munkásellenőrzés megvalósítása az üzemekben azután, hogy a hatalom a szovjetek kezébe került semmi közös vonást sem tartalmaz a proletariátus és a burzsoázia együttműködésén alapuló proudhoni „munkás önkormányzat” reformista sémájával. Nem is szólva Gurvitch történelmi fantazmagóriájáról, a proudhoni eszméknek az orosz forradalmi mozgalomra gyakorolt jelentős hatásáról. A „munkás önkormányzat” semmiféle ernyedt reformista koncepciója sem segíthetett volna Leninnek abban, hogy tudatosítsa a munkástanácsok lényegét, jellegét és történelmi jelentőségét. Ebben Leninnek nem Proudhon-kapitalizmus által megnyomorított burzsoá-tudata segített, hanem Marx tudományos történetismerete. Marx már jóval a proudhoni „munkás önkormányzat” reformista doktrínájának kidolgozása előtt megállapította, hogy a forradalmi tömegek öntevékenysége harcuk törvénye. Minden népforradalom megteremti a forradalmi tevékenység új szerveit, melyek alkalmasak arra, hogy a forradalmi hatalom csírájává váljanak. Lenin többször kiemelte, hogy a szovjet hatalom Oroszországban „a világ nagy népforradalmainak tapasztalatai mutatta úton haladt. Egyetlen olyan forradalom sem volt, amelyben a munkástömegek ne tettek volna lépéseket azon az úton, hogy létrehozzák az új államhatalmat.”²⁶ Csak a történelem és valamennyi forradalom tapasztalatának, különösen az 1971. évi Párizsi Kommün halhatatlan tapasztalatának ilyen mély megértése fegyverezte fel a lenini gondolatot, mely mindig a jelenségek mélyébe hatolt zseniális éleslátással és adott lehetőséget a munkásküldöttek szovjetjeiben működő tömegek hatalmas forradalmi öntevékenységének felismerésére. Ezek a szovjetek pedig Oroszországban még 1905-ben forradalmi úton mindenfajta kispolgári reformista úttól gyökeresen különböző úton jöttek létre. 1917-ben a munkástanácsok is, a munkásellenőrzés is a proletariátus osztályharcának szervei voltak, a szocialista forradalom és a proletárdiktatúra szervei. A Nagy Októberi Szocialista Forradalom dekrétumával bevezetett üzemi munkásellenőrzés, mely választott üzemi bizottságok, üzemi megbízottak tanácsai stb. útján valósult meg, a szovjet hatalom válasza volt a gyárosok szabotázsaira, és egyidőben létrehozta az új szocialista társadalmi és állami élet építésének szervezett sejtjeit, előkészítve az ipar soronkövetkező szocialista átalakítását. Sokszor hallottuk, hogyan átkozták a neoproudhonisták a Nagy Októberi Szocialista Forradalmat, nem fukarkodtak Proudhon forradalom- és kommunista ellenes szókészletének legdurvább kifejezéseivel. Most, mint látjuk, a proudhoni gondolatok kissé más fordulatot vettek, és a neoproudhonisták nincsenek az ellen, hogy a győzelmes szocialista forradalom nagyságához és dicsőségéhez csatlakozzanak, ha csupán annak első éveit illetően is.

Proudhon e célból történő „átöltöztetésének” a módja, hogy a mai munkásmozgalom és szocializmus sikereihez kapcsolják, kis és nagy méretekben ismétlődik. Gurvitch nem tűnik ki ezzel a mai neoproudhonisták között. Ugyanígy lép fel Bancal is, amikor a proudhonizmus javára írja a proletariátus által a burzsoáziától kiharcolt engedményeket, például a francia munkások által a népfront éveiben kiharcolt kollektív szerződések rendszerét. Igyekszik bebizonyítani, hogy a kollektív szerződések

a „gazdaságjog” proudhoni elméletének gyakorlati kifejezői és a Proudhon által feltárt immanens „szociális jog” jogi megformálását szolgálják, mely egalitárius és demokratikus, mivel az ilyen szerződések egyenlők kötik egyenlőkkel. Ezért „az 1936-ban született kollektív szerződések gyakorlata a proudhoni gondolatokból ered.”²⁷ De miközben ezt állította, Bancal kénytelen volt elhallgatni, hogy a francia gyártulajdonosok 1936-ban csak a proletár osztályharc hatalmas fellendülése, a majdnem általános sztrájk és az üzemek és gyárak elfoglalásának, egyszóval a népfrontnak a fasizmus és az imperialista reakció elleni harca megszervezésének eredményeképpen írták alá a kollektív szerződésről szóló megállapodást. Ezek a makacs tények egész más végkövetkeztetésre vezetnek: hogy realizálja „gazdasági” és „szociális” jogát, a munkásosztálynak nem „Proudhon szerint”, hanem Proudhon ellenében, „Marx szerint” kell cselekednie. A neoproudhonista gyülekezet — ide sorolandók a kommunizmus renegátjai is — nagy vihart kavart a proudhoni „munkás önkormányzat” eszméi körül, Proudhon nagy felfedezésének tüntetve fel azokat proudhonizációval kecsgetteti a mai munkásmozgalmat. M. Goriely a brüsszeli szabadegyetem professzora mondta az 1965. évi nemzetközi proudhonista kollokviumon, hogy míg a múltban az iparosodás és a proletarizálódás folyamata megerősödése következtében Proudhon hatása csökkent, addig most újból vonzerővé válik a munkásosztály képzettségének növekedése és a gazdasági kérdések minden rendű megoldásában való részvételre irányuló igénye talaján.²⁸

A brüsszeli kollokviumon a „munkás önkormányzat”-ról felszólaló előadó a hírhedt trockizáló bakunynista D. Guerin azt bizonygatta, hogy Marx Proudhontól eltérően nagyon ritkán, keveset és túl általánosan beszélt a munkásegyletekről, ezért „kortársaink közül azok”, akik e kérdéshez nyúlnak, „sokkal többet találnak Proudhon műveiben, mint Marxnál.”²⁹ A marxistáknak nem okoz gondot e régi és új proudhonista legendákból összetákolt tan megcáfolása. A munkásmozgalom és a szocializmus történészei még nem értékelték kellő mértékben a termelési munkásegyletek marxi eszméjének óriási történelmi és tudományos jelentőségét.

Mint a szocializmus minden nagy eszméjében, Marx itt is új tudományos eredményt ért el, melynek jelentőségét lehetetlen túlbecsülni. A 19. század elején létrejött és az utópista szocializmus és kommunizmus sokféle áramlata által propagált termelési társulások eszméje egyike volt az akkori munkásmozgalom legelterjedtebb eszméinek és hosszú évtizedeken át hatással volt rá. Ezek az eszmék sokban kifejezték a proletariátus szocialista törekvéseit, de emellett mutatták éretlen felfogásukat is egy olyan társadalmi rendszerről, amely a kapitalizmust felváltani hivatott. E nézetek olyan történelmi körülmények nyomait viselik magukon, amelyekben akkor alakult ki az új társadalmi, szocialista és kommunista ideál.

Marx a proletár termelési szövetkezetben olyan erők egyikét látta, mely alkalmas arra, hogy átalakítsa a kapitalista társadalmat. Ő volt az egyetlen, aki a munkások által létrehozott „szövetkezeti gyárak”-ban felfedezte a „munka politikai gazdaságtanának” igen jelentős „győzelmé”-t a „tulajdon politikai gazdaságtana felett”. Ezekben az üzemekben a munkások nem szavakban, hanem tettekkel bizonyították, hogy a „nagyarányú és a modern tudomány követelményeivel összhangban levő termelés megvalósítható” a „munkáltatók osztálya nélkül” is, és hogy a bér munka kapitalista rendszerének az a sorsa, hogy „eltűnjék a társult munka elől, amely feladatát készséges kézzel, tiszta fejjel, vidám szívvel fogja végezni.”³⁰ Nem kevésbé fontos megemlíteni, hogy Marx volt az egyetlen, aki a legnehezebb kérdésre választani tudott: hogyan lehet elérni az akarat azon feltétlen egységét, melynek irányítania kell a (kollektív) termelésben résztvevő emberek tízeinek, százainak és ezreinek egységes tevékenységét. Az akarat egységének e szükségességét, mint Lenin rámuta-

tott, „a szocializmus gondolkodói mindig mint a kollektív munkavégzés feltételét ismerték el”, mert ez a szükségszerűség technikailag is, gazdaságilag is és történelmileg is nyilvánvaló.”³¹ E központi kérdés megoldására azonban nem voltak elég erősek a „társulások szocializmus” képviselői, és az mindannyiuk számára megoldatlan maradt.

Marx még az 1848-as forradalom alatt megfogalmazta e kérdés egyetlen helyes, tudományos megoldását, — amikor Proudhon még a termelési egyesülések esküdt ellenségeként lépett fel és szembeállította velük a saját kölcsönös cserén és kölcsönön alapuló utópista asszociációját. Marx rámutatott, hogy a termelők egyesülésének és együttműködésének éltető elve csak akkor valósulhat meg, ha az egész társadalom termelő eszközei a szabad társulási munka eszközévé válnak. Ez pedig feltételezi, hogy a termelőeszközöket ne egyes széttagolt asszociációk birtokolják, hanem az egész proletariátus és a termelőeszközökkel „a szövetkezeti munkásosztály rendelkezék”.³² Itt fogalmazta meg Marx először azt a tételét, amely szerint „a modern munkás szocializmus lényegében különbözik a feudális, burzsoá és kispolgári stb. szocializmus valamennyi válfajától, csakúgy, mint az utópista és ösztönös munkás-kommunizmus által hirdetett kódós „vagyonközösségtől”.³³ Emlékeztetünk arra is, hogy akkor, amikor a proudhonizmusnak még jelentős befolyása volt számos ország munkásmozgalmára, az I. Internacionálé genfi kongresszusa éppen a Marx által összeállított, a Nemzetközi Munkásszövetség Ideiglenes Központi Tanácsa küldötteinél szóló instrukciókat fogadta el határozatként. Ez a határozat leszögezte, hogy a jelenlegi „nyomorba döntő és zsarnoki rendszert, a *munka alárendelését* a tőkének, fel lehet váltani a *szabad és egyenlő termelők társulásának* köztársasági és jótévő rendszerével,” és hangsúlyozta: „Ahhoz, hogy a társadalmi termelést a szabad és szövetkezett munka egységes, nagy és harmonikus rendszerévé változtassuk, *általános társadalmi változások* szükségesek, a *társadalom általános feltételeinek változásai*, amelyek csakis úgy valósíthatók meg, ha a társadalom szervezett erői, azaz az államhatalom, a tőkésektől és földtulajdonosoktól magukhoz a termelőkhöz kerülnek.”³⁴ A munkásmozgalmak száz éves történelmi tapasztalata, a szocializmus építésének sokoldalú tapasztalata több országban különböző oldalról támasztotta alá Marx e vezető eszméjét a termelési egyesületek és a munkás önkormányzat elveit illetően, azt az eszmét, melyet Engels egyszer a következőképpen magyarázott Bebelnek: „A kérdést úgy kell feltenni, hogy a társadalom — következőképpen első időben az állam — megőrizné a termelőeszközök fölötti tulajdonát, és így a szövetkezeti társulás sajátos különös érdekei nem kerekedhetnének a társadalom érdekei fölé.”³⁵

Vizsgáljuk meg most, mit találhatunk e kérdésről Proudhonnál. Az „ipari demokrácia” eszméjéről először 1856 végén beszélt általános vonásokban az *Egy tőzsdéspekuláns kézikönyve* harmadik kiadásában. Proudhon ezen új eszméi abban a periódusban születtek, mikor Franciaországban befejeződött az ipari forradalom és a nagytőke teljes győzelmet aratott, amikor a második császárság körülményei között az országban felnőtt az új „pénzarisztokrácia”, melynek uralmát a tőzsdéspekuláció tombolása kísérte. Proudhon szükségképpen észrevette a kapitalizmusnak ezen újabb baljós vonásait, melyek szertefoszlatták eddigi reményeit. Aggódva gondolt arra, mit eredményeznek majd ezek. De a kispolgári reformátor mint régebben, most is a múlthoz, az önálló kisárutertermelő tulajdonosok hón óhajtott rendjéhez kötődve nézett a jövőbe. Proudhon gondolatmenete a következő volt. Az ipar és a mezőgazdaság rendszere teljes egészében forradalmat él át. Végbemegy a hatalmas tőkekoncentráció, az ipari társaságok összeolvadása, a kisüzemek tönkremenetele és a kisárutertermelők elnyomorodása, a tulajdon tisztelésének alácsúszása és szétrombolása. Létrejönnek a névtelen részvénytársaságok, kialakul a Fourier által megjósolt „ipari

feudalizmus”, mely egyesíti az ipari anarchia és az ipari monopólium minden fogyatékoságát, a társadalom az „ipari birodalom” felé tendál. Ezt a bajt legyőzni és kivezető utat találni csak úgy lehet, ha elismerjük a társulás elvének szükségszerűségét. Ez „fatális szükségszerűség” és a probléma az, hogyan lehet egyesíteni a társulás elvét a termelő és az ember szabadságának megőrzésével. „Mindnyájan társultak és mindnyájan szabadok — ez a probléma.” Feltétlenül szükséges kikutatni és megtalálni az egyesülés olyan formáját, mely megoldotta volna a történelmi fejlődés e legfőbb problémáját. „Nincs még megfelelő formája a társadalmi szerződésnek — íme, ebben rejlik minden baj forrása.”³⁶ — vélte Proudhon.

E „formula” keresése során Proudhon nagy figyelmet szentelt a munkás termelő társulások ama tapasztalatának, melyek még az 1848-as forradalom idejéből maradtak meg itt-ott Franciaországban, de féllábbal már régen a sirban voltak. Bírálja-e társulások szánalmas gyakorlatát, de ezzel együtt elismerését is kifejezi irántuk azért, mert mutualista erényeket neveltek ki a munkásokban. Emiatt Proudhon a párizsi munkásokat — a termelési társulások tagjait — példaként állította az angol munkások elé, akik „haszontalan sztrájkokhoz folyamodtak”. Proudhon a proletariátus osztálymozgalmával szembeállított kifejezetten reformista irányzatú munkásegyesülésekben látta annak a biztató jelét, hogy a társadalom az „ipari feudalizmus” és az „ipari birodalom” minden csapásán keresztül mégis csak az „ipari demokrácia” felé halad. Feladatának tartotta, hogy felkutassa és feltárja annak az „ipari demokráciának azokat az elveit, amelyeké a jövő. De hogyan közelítette meg Proudhon e kérdést? Azt hirdette: „Az ilyenfajta kutatás kiindulópontja véleményünk szerint a következő axioma: minél kevésbé asszociált az ember, annál boldogabb. A társulásnak a legkisebb, lehetőség szerinti egymástól minél függetlenebb csoportokra való szétदारabolása - ez a szabadság elve. Ez a gazdaságosság és az olcsóság elve is.”³⁷

Proudhon mint akkor is, amikor a termelési társaságok legnagyobb ellenségeként lépett fel, most is bizonygatta: hiba lenne azt gondolni, hogy az irányítás centralizálása és az addig különálló üzemek egyesítése a vezetés alatti vagy az általános kiadások csökkenéséhez vezetnek. Elgondolását Proudhon az adott kérdés megoldását illetően önön magát kielégítő konkrét példával illusztrálta. A decentralizáció kifejtésére azt a gazdasági ágat választotta ki, melyet szervezettnek, „a kormány után a legállamibbnak tartott — a vasutat”.³⁸ A vasúti szolgálatot illetően a vasúti társaság összeállítja követeléseinek programját és versenypályázatot hirdet. A vasutasmunkások, akik egyesületbe tömörültek, magukra vállalják e munkákat és concessziós megegyezést kötnek a társasággal. Mostantól kezdve ez utóbbi többet nem foglalkozik a kérdéssel, tehát kiküszöbölődik a központi adminisztráció szükségessége a vasúti szolgálatból. Ugyanez megy végbe a vontatószolgálatban is. A gépész-munkások egyesülete elvállalja a munkát és a vasúti társaságnak csak ellenőriznie kell a követelmények teljesítését. A mozdonyok és kocsik javítását a gépészek egy más csoportja végzi, a teherszállítással pedig szabad konkurrencia formájában a szokásos közlekedési hivatalok foglalkoznak. Mindezek után a vasúti társaságnak csak értesítenie kell az utasokat a menetrendről, az utas- és teherarifáról. Arról, hogy Proudhon milyen távol állott a nagyipari termelés és az ezen alapuló népgazdaság szükséges feltételeinek és követelményeinek megértésétől, világosan tanúskodik az ez után a séma után következő kommentárja. A proudhoni „ipari demokrácia” modern apologetái a következő gondolatot hallgatják el gondosan: „Milyen közös vonás van ezen négy iparág között, amelyről az előbb szóltunk? Egyáltalán semmi. A vasutasoknak semmi szükségük sincs arra, hogy beavatkozzanak a gépészek dolgaiba, az utóbbiaknak pedig, hogy a szállító szolgálat munkásainak a dolgaiba. A vontatószolgálat teljesen különálló és semmiféle kapcsolatban sem áll a karban-

tartók munkáival. Miért kell még a mindezeket a különféle munkafajtákat közös járomba fogó adminisztráció, ami hasznosságuk bármiféle javulása nélkül éppen ellenkezően nagy erő- és eszköz veszteséggel jár.”³⁹

Proudhon törekvése a nagyiparnak a munkás termelő egyesületek segítségével történő maximális felosztására, teljesen befejezett megfogalmazást talált a következő bekezdésben; „Minden egyes külön társulás (munkás egyesület — N. Z.) most analóg módon feloszlathatja önmagát úgy, hogy mind az egyénnek, mind a társulásnak meg lenne a pontosan meghatározott feladata, melynek megoldását az egyén saját kockázatára vállalná.”⁴⁰

Tehát Proudhon úgy akarta felépíteni a termelési munkás szövetségeket, mint a szerződésileg egyesült, gyakorlatilag önálló munkások összességét, azon munkásokét, akik megőrzik a vállalkozói kezdeményezést és akik nemcsak saját kockázatukra működnek, hanem megfelelő jutalomhoz is jutnak.

Ez volt Proudhon „ipari demokrácia”-jának eszményképe, ez volt termelési egyesüléseinek értelme. Ez utóbbiak szükségességét Proudhon a gazdasági fejlődés „fatális” menetének következtében kényszeredetten ismerte el, nem fogadva el a történelmi fejlődés belső következményeit, hanem lényegében tiltakozott ellenük. Ezért Proudhon „ipari demokrácia”-ról szóló elképzeléseit a reá jellemző ellentmondások szőtték át. Amikor már kezdte felismerni a történelmi folyamat azon leküzdhetetlenségét, hogy ez a folyamat a koncentrált gépi nagyipar győzelméhez vezet, — még akkor sem hagyott fel az egyéni vállalkozás tényleges megőrzését jelentő lehetséges utak kutatásával. Létrehozta az „ipari demokrácia” új kispolgári utópiáját, mely szerves kapcsolatban áll világnézete alapjaival.

Ugyanilyen, az akaratán kívül nagyipari munkássá vált kistulajdonos elképzeléseivel; szándékaival áthatott, utópia volt a proudhoni termelési szövetkezet, mint az „ipari demokrácia” önálló sejtje. Az ilyenfajta egyesülés lényegében úgy festett, mint valami kollektív nagy- és kisvállalkozás. A kérdés más megoldását, amely a néptömegek egyesített és kooperatív munkájának vezetésén alapuló társadalmi nagyipari termelés szükségességének elismeréséből indul ki. Proudhon elvetette, elvetette pedig mindkét aspektusban, nemcsak mint kapitalista nagyvállalkozást, hanem mint szocialista nagyvállalkozást is, ugyanazzal vádolva mindkettőt: a kommunizmussal.

Proudhon e „kommunista elvet” abban látta, hogy mind a „gazdasági ügyekben, mind pedig a politikában az adminisztráció központosítását akarják, bármi áron a hatalmat akarják megszerezni.”⁴¹

Proudhon eme szavait és gondolatait azoknak kell megjegyezniök, akik a kispolgári szocializmus teoretikusát az állítólagos társulások tudományos szocializmus hírnökének tőbjébe öltöztetik, jöllehet az teljesen képtelen volt az új társadalom konstruktív elvét felvetni. Semmiféle szépítgetés sem változtat azon a tényen, hogy a proudhoni „ipari demokrácia”-ból hiányzik a szocializmus alapvető ismérve, a fő termelési eszközök és a fő gazdasági emeltyük társadalmisítása. Enélkül a kollektív magántulajdonnak ezer és egy változata keletkezhet csupán, az egyesülés olyan fajtája, melyben Marx régen felismerte a régi világ forradalmi megváltoztatása elutasításának gondolatát, a munkások sikertelenségre ítélt azon kísérletét, hogy „megvalósítsák felszabadításukat a társadalom háta mögött, magánúton, létük korlátozott lehetőségeinek keretei között...”⁴²

A proudhonizmus lényegében éppen az ilyen burzsoá típusú „ipari demokrácia” eszméjét helyezi előtérbe, míg a marxizmus—leninizmus a dolgozó tömegeket az antikapitalista ipari demokráciáért folytatott harc zászlaja alá gyűjti, melynek megvalósítása csak a monopolőke és állama elleni harcban lehetséges.

Térjünk vissza most arra a kérdésre, mely jelenleg a legtöbb újsütetű hívet szerzi Proudhonnak. Erről elsősorban a modern kapitalista Pán-Európa föderatív változatainak szócsövei gondoskodnak előszeretettel. Sokszínű irodalmukban kirajzolódik a burzsoá európai föderalizmus számos áramlata közt a Proudhon „föderatív” elvéért⁴³ folyó harc groteszk színjátéka: a Közös Piac Európájának apológéitól és a „Kis Európa” fölött megvalósítandó „nemzetekfölötti” törvényhozó és végrehajtó hatalom híveitől azokig, akik azokat a kozmopolita terveket szövögetik, hogy a tőkés Európát egy, a nemzeti államok regionális egységeire épülő „föderációk konföderációjában” egyesítsék. Ezek egymással vetélkedve vonzzák magukhoz Proudhont, saját teoretikusuknak, de legalább is előfutárunknak próbálják őt feltüntetni. Proudhon néhány lelkiismeretes kutatója már felfigyelt arra, hogy tekintélyére gyakran hivatkoznak olyan tervek javára, mint az Európa-Szövetség, Európai Egyesült Államok, vagy az Európai Föderáció. Lajugie, a bordeauxi egyetem közgazdasági fakultásának jelenlegi dékánja írta a proudhoni „föderatív elv” legutóbbi változatával kapcsolatban: „Proudhont néha az európai föderalizmus úttörőjének tüntetik fel, mégpedig úgy, hogy az érvelésekből kitűnik, hogy azok, akik legharsányabban hivatkoznak rá, nem mindig olvasták műveit.”⁴⁴

A megfigyelés helyes, de távolról sem magyarázza meg a dolgok lényegét, hiszen nem Proudhon nem-ismeréséről van szó, hanem arról, hogy újólaj hozzáidomítják a proudhonizmust korunk ideológiai harcának szükségleteihez. Proudhon föderációs eszméi hamis ideológiai tálalás előkészítésére szolgáltak. Ezekkel szociális szempontból feldíszítik, kiszínezik és reklámozzák az olyan új, nemzetközi képződményeket, melyeknek szemmel látható célja, hogy Európa egymással szemben álló politikai és katonai blokkokra való felosztását állandósítsa. Megszilárdítsa a monopóliumok uralmát Európa kapitalista részében, hogy az imperialista reakció új Szent Szövetséget szervezhessen a szocializmus európai országai és az európai munkásmozgalom ellen. 1965-ben Proudhon halálának 100 éves évfordulója alkalmában B. Voyerne „Az újságíróképzés központ”-jának (Párizs) professzora a következőt mondotta az „európai föderalisták” szervében: „Az, akit teljes joggal a föderalizmus atyjá,-nak nevezhetünk, Európa egyik legélesebb szemű gondolkodója. Természetesen nem a bizottságok, és nemzeti álcázások Európájáé, hanem a Schumann-terv és a Hallstein-bizottság Európájáé... Ennek az Európának sokat kell Proudhontól tanulnia.”⁴⁵

Mit kell megtanulnia a hallsteini Európának Proudhontól? Hiszen „föderatív elve” a 19. században nem a jövőbe, hanem a múltba tekintett és a század második felébe a kapitalizmus előtti évszázad állami és szociális eszméit vitte át. Míg a burzsoá nemzetek történeti fejlődése és kapitalista gazdaságuk visszafordíthatatlanul a szét-darabolt nemzeti területek egységesítéséhez, a burzsoá államok centralizációjához vezetett, Proudhon a történelmi fejlődésnek merőben ellentétes irányvonalát hirdette. Arra hívta az európai államokat, hogy alakuljanak át autonóm falusi és városi közösségekből, körzetekből, megyékből és vidékekből, valamint munkásegysületekből álló kis „helyi köztársaságok” ingatag egyesüléseivé. Ezeknek a „helyi köztársaságok”-nak kellett volna egymással olyan szerződési viszonyba lépniük, melyben megőrizték volna a központi föderatív hatalomtól való maximális függetlenségüket a gazdasági életben, a kulturális építőmunkában stb. Tehát Proudhon „föderatív elve” egyáltalán nem azonos a „trösztök Európa”-ja monopolista alapjaival. A kapitalista monopóliumok, és így mind az állami, mind a nemzetközi monopoltoke az erőszakra irányuló sokoldalú gazdasági és politikai törvényre épül, mely a nagytőkések alárendelt egysítésben fejeződik ki. A proudhoni „föderatív elv” alapeszméje ennek a fordítottja: szétszakítani és egyensúlyban tartani mindent, amit fel lehet osztani, tör-

delni — területet, adminisztrációs rendszert, gazdaságot, államhatalmat, az állampolgári érdekek képviselését.

Miként lehet beilleszteni ezt a proudhoni eszmét a modern imperializmus gazdasági élete internacionalizálódásának reális folyamatába, a különböző országok monopoltökéjének növekvő összefonódásába, a piacért és profitért folytatott elkéseredett harc körülményei között, a munkásmozgalom, demokrácia és szocializmus ellenes monopolista egységfront kialakításába? Egyszóval, hogyan lehet Proudhont a hallsteini „Európa” tanítómesterének kikiáltani? A brüsszeli kollokvium erre a kérdésre is választ ad: „Proudhon aktualitása”-nak problémáját mindenekelőtt föderációs eszméinek tükrében vizsgálták. A kollokvium résztvevői felidéztek ama tényt, hogy Proudhon „föderatív elvé”-ből kiindulva az európai nemzeti eszme és a nemzeti felszabadító mozgalmak ellen lépett fel, hogy elítélte Lengyelország függetlenségi harcát és Itália egyesülését, igazolta a népek ausztriai börtönét — a Habsburg birodalmat —, hogy az Egyesült Államokban folyó polgárháborúban a rabszolgatartó Dél szakadórait támogatta, a néger rabszolgaságát azok számára kedvezőbbnek tüntetve fel, mint a kapitalista Észak szabad bémunka-rendszerét. Innen ered a brüsszeli kollokvium sok felszólalásának vezérmotívuma: az Atlanti Európának Proudhontól kell megtanulnia a nemzeti eszme és a népek nemzeti függetlenségi harcának elítélését. A brüsszeli kollokviumon Proudhon reakciós nézeteinek jegyében lefolyt vita példázza a neoproudhonizmus zsákutca-ba jutását.

Az antikommunizmus francia „szakértője”, A. Kriegel nyíltan szolidarizál Proudhonnak a Habsburg Monarchiát mint az európai rend védőbástyáját bemutató reakciós tézisével. Tagadja az Osztrák–Magyar Monarchia szétesésének történeti szükségyszerűségét, és így elmélkedik: „Mielőtt örülnénk annak, ami megsemmisült, látni kell azt, ami felváltotta, és hogy haladás-e az vagy sem.” Kriegel fájlalta azokat a „szörnyű katasztrófákat, melyekbe a nemzetek önrendelkezési elve címén” belekerültünk és amelyeket elkerülhettünk volna, „ha Proudhont követtük volna, aki azt vallotta, hogy az 1815-ös status quo-t kell alapul venni.”⁴⁶ Az adott példából nem nehéz meggyőződni arról, merre tart a proudhoni „föderatív elv” napjaink Európájában. A kollokviumot szervező, az „Európai Szociológiai és Gazdasági Kutatások Nemzeti Központja”-nak (Belgium) vezetője R. Rifflet a proudhoni föderalizmus eszméjének különös aktualitását abban látta, hogy azok a nemzetről és nemzeti államról szóló „mítosz” ellen irányulnak. Proudhon föderációs eszméi — hangoztatta Rifflet — lehetővé teszik, hogy „felújítsák a nemzet feletti pört”, lehetőséget adnak arra, hogy „leszálljunk a nemzetek önrendelkezési jogának gyökerében irracionális és totális koncepciójáról az ember önrendelkezési jogához”.⁴⁷ A belga neoproudhonista láthatóan abban bíz, hogy Proudhon „föderatív elvé” nek ilyenfajta interpretációja segítségével kiküszöbölhető a fő és legkomolyabb akadály, mely „megbénítja azokat az erőfeszítéseket, melyek a hazafiság anarchiájának legyőzésére és a széles autonómiával rendelkező emberi kollektívák kapcsolatait jogrendbe szervező nemzetekfölötti társadalmak felépítésére irányulnak...”⁴⁸

Rifflet ezen gondolatainál zárult be a neoproudhonizmus eszmei fejlődésének köre és így zárt lánc képződött: az anarchizmustól a „föderatív elv”-en át a „hazafiság anarchiája” elleni harcig. Ezáltal döntően megváltozik a proudhoni „föderatív elv” szociális értelme is: a burzsoá nemzeti államok keletkezésével kapcsolatban megszületett kispolgári reagálásból a monopolista „integráció” szócsovévé, az anti-imperialista nemzeti felszabadító mozgalm eszmei lefegyverzésének eszközüvé vált. Proudhon ideológiai arculatán a jelenkori proudhonizmus által napjainkban végzett plasztikai műtétek jellegének ismertetése nem lenne teljes, ha nem jegyeznénk meg még egy fontos sajátosságát: a növekvő szocializmus sikerével, Marx eszméi győzel-

mével egyenes arányban a neoproudhonisták egyre gyakrabban tekintenek el a korábbi alternatív kérdésfeltevéstől — Proudhon vagy Marx. Egyre világosabban mutatkozik olyan törekvésük, hogy a marxizmust és proudhonizmust összeegyeztethető tanításként állítsák be, hogy a marxizmust a proudhonizmussal „korrigálják”, „egészítsék ki”, vagy hogy mindennél inkább „szintetizálják” azokat. A harcos proudhonizmus pozíciójától való eltávolodásban a marxizmus—leninizmus eszméi győztes erőinek kifejező, bár kényszerű elismerését kell látnunk. De kétségtelen az is, hogy előttünk áll a marxizmus—leninizmus ellenes ideológiai harc stratégiájának és taktikájának módosítása, mely figyelembe veszi a harci mezőny új erőmegoszlását. A neoproudhonizmus a burzsoá ideológia érzékeny barométerének bizonyult, mely alkalmas arra, hogy megérezze áramlásának változását. Még azt megelőzően mondta ki az „ideológiák konvergenciájá”-nak eszméjét, mielőtt valamennyire is világosan fogalmazták volna meg az antikommunizmus e legdivatosabb teóriáját. A legmeszszebbre látó neoproudhonisták már a második világháború utáni első években rátapintottak e gondolatra. Az akkori helyzetben ezt írták: „Ha lehetséges lenne a legteljesebb pártatlanság, megpróbálkozhatnánk azzal az állítással, hogy Marx és Proudhon éppen azért egészítik ki egymást, mert egymással szemben állnak, mert a triász tézisést és antitézisést képviselik, melynek szintézisést erők egyesítésével lehetne megvalósítani.”⁴⁹

A hidegháború szele hosszú időre szétfoszlatta a marxizmus és proudhonizmus „konvergenciájá”-ról szóló lepezett igyekezetet. Most újjászülettek e gondolatok és még csökönyösebb, de disszonáns kórusban harsannak fel. A Sorbonne diákjainak G. Gurvitch 1964-ben azt mondta: „Proudhon és Marx eszméi kölcsönösen kiegészítik és korrigálják egymást. Még akkor sem zárják ki egymást, ha ellentmondóak. Szintézisükre ez idáig tett különböző kísérletek azért vallottak kudarcot, mert nem emelkedtek e két testvér-ellenség szintjéig. De még nem mondták ki az utolsó szót. A szintézis sokkal jobban halad előre a reális tények síkján, mint a doktrínák területén. Meg vagyok azonban győződve arról, hogy nem kell soká várni az új koncepcióra, mely egyidejűleg túlszárnyalja Proudhont is, Marxot is.”⁵⁰

Az effajta „szintézis” eszméjét különböző oldalról támogatták a „Proudhon aktualitása”-ról vitatkozó brüsszeli kollokviumon is. A Kriegel kifejezte egyetértését, hogy létezik út „Proudhon és Marx között, Proudhonnal és Marxszal”, olyan út, melyen „haladni lehet”, és ezzel kapcsolatban E. Bernsteint idézte, „akit joggal vádoltak a proudhonizmusra való visszatéréssel.”⁵¹

R. Rifflet szintén nem mulasztotta el, hogy Gurvitch Marx és Proudhon eszméinek szintéziséről vallott gondolatához feltétel nélkül csatlakozzék.⁵² A marxizmus és proudhonizmus kívánatos „szintéziséről” szóló minden elmélkedés teljesen hibás, csak a tudományos szocializmus és a kispolgári és polgári szocializmus természetének összekeveréséből származnak. A marxizmus egyebek között abban is különbözik a proudhonizmustól, hogy nem asszimilálja az idegen eszméket és még kevésbé szintetizálja azokat saját teóriájával: semmiféle ideológiai kompromisszumra nem hajlandó. A szocializmus kiapadhatatlan kincsestára állandóan új eszmei gazdagságot tár fel. De hiábavaló a burzsoá és reformista ideológusok minden olyan kísérlete, hogy Proudhont ehhez a kincsestárhoz hozzásorolja. A történelem által elvetett holt eszmék feltámasztásának semmiféle kísérlete, az eszméken végrehajtott semmiféle tökéletes plasztikai műtét sem kötheti azokat a szocializmus tárházához. Az ideológiák harcában az az eszme győz, amely a történelmi fejlődés erejét tudja maga mögött. A történelem alátámasztotta Marx—Engels—Lenin tudományos kommunizmusának nagy igazát:

JEGYZETEK

- ¹ „Proudhon et notre temps.” P. 1920. p. XIV.
- ² *Ed. Dolléans*, Proudhon. P. 1948. p. 21.
- ³ *Guy-Grand*, Pour connaître la pensée de Proudhon. P. 1947. p. VII.
- ⁴ *P. J. Proudhon*, Correspondance. T. III. P. 1875. p. 97.
- ⁵ *Vö. P. J. Proudhon*, Lettres au citoyen Rolland. P. 1946. p. 19.
- ⁶ *Marx—Engels*, Válogatott levelek 1843—1895. Bpest 1950. 40. 1.
- ⁷ *Vö. M. L. Dimier*, Les maîtres de la contre-révolution au XIX. siècle. P. 1907. pp. 280—291
- ⁸ *G. Pirou*, Interprétations récentes de Proudhon, p. 22.
- ⁹ *Vö. M. Toréz*, Избранные произведения. Т. I. М. 1959. стр. 512—513. Nem véletlen, hogy a Vichy-rendszerben a politikai káderutánpótlás céljából létrehozott iskola tantervében egy egész hetet fordítottak a „francia politika” három „mestere” tanulmányozására. Ezek között szerepelt Peguy és Maurras társaságában Proudhon is. (*Vö. Weber*, Action française: Royalism and Reaction in the Twentieth Century France. Stanford, 1962. p. 445.).
- ¹⁰ *Vö.* „Deutschlands Erneuerung. Monatsschrift für das deutsche Volk.” XXIII. Jahrgang, 1939. S. 21.
- ¹¹ *W. Schulz*, Proudhon. „Hammer—Blätter für deutschen Sinn”. Leipzig, 1939. május. S. 115.
- ¹² *Vö.* például „Annuaire 1928 du Centre international d'études sur le fascisme”. Bruxelles. 1929.; *J. Salwyn Schapiro*, Pierre Joseph Proudhon—Harbinger of Fascism. „American Historical Review.” 1945. pp. 717—735.
- ¹³ *Vö.* pl. *W. Richter*, Proudhons Bedeutung für die Gegenwart. „Veröffentlichungen der Gesellschaft für internationalen Wissenschaftsgeschichte.” Bremen. Hf. 2. o. J.; *E. Thier*, Marx und Proudhon, „Schriften der evangelischen Studiengemeinschaft.” Marxismusstudien, zweite Folge. Tübingen, 1957.; *P. Heintz*, Die Autoritätsproblematik bei Proudhon. Köln, 1956.
- ¹⁴ *J. Bancal*, La socio-économie de Proudhon. „Cahiers de l'Institut de Science Economique Appliquée.” No. 172. Série M. 23 toril 1966. p. 3.
- ¹⁵ *Karl Marx és Friedrich Engels* művei, Bp. 4. köt. 145. 1.
- ¹⁶ *J. Bancal*, id. mű. p. 121.
- ¹⁷ „Centre National d'Etude des Problèmes de Sociologie et d'Economie Européennes. d'Economie Européennes. L'actualité de Proudhon. Colloque des 24 et 25. novembre 1965.” Bruxelles, 1967. pp. 43,46.) : L'actualité de Proudhon”).
- ¹⁸ *J. Bancal*, id. mű p. 122, 128.
- ¹⁹ *G. Gurvitch*, Proudhon et Marx: une confrontation. P. 1964. pp 26, 55.; ejusd. Proudhon, P. 1965. p. 50.
- ²⁰ „L'actualité de Proudhon”, p. 107.
- ²¹ *G. Gurvitch*, Proudhon et Marx, p. 72.
- ²² Uo. p. 54.
- ²³ Uo. p. 63.
- ²⁴ Uo. p. 143.; *G. Gurvitch*, Proudhon, p. 70.; „L'actualité de Proudhon”, p. 96.
- ²⁵ *G. Gurvitch*, Proudhon et Marx, p. 12; ejusd. Proudhon, p. 70.
- ²⁶ *В. И. Ленин*. ПСС Т. 35, стр. 271.
- ²⁷ *J. Bancal*, id. mű p. 93.
- ²⁸ „L'actualité de Proudhon”, p. 111.
- ²⁹ U. o. p. 68.
- ³⁰ *Karl Marx és Friedrich Engels* Művei 16. kötet, 175—176. 1. Bpest. 1969.
- ³¹ *В. И. Ленин*. ПСС Т. 36. стр. 200.
- ³² *Karl Marx és Friedrich Engels* Művei, 7. kötet, 39. 1. Bpest 1962.
- ³³ *К. Маркс и Ф. Энгельс*. Соч. Т. 22. стр. 532.
- ³⁴ *Karl Marx és Friedrich Engels* Művei 16. kötet, 176. old. Bpest 1969.
- ³⁵ *К. Маркс и Ф. Энгельс*. Соч. Т. 36. стр. 361.
- ³⁶ *P. J. Proudhon*, Manuel du spéculateur a la bourse. Cinquième édition entièrement réfondue et notablement augmentée. P. 1857. pp. 204, 212.
- ³⁷ Uo. p. 213.
- ³⁸ U. o.
- ³⁹ U. o. p. 214.
- ⁴⁰ U. o.
- ⁴¹ U. o.
- ⁴² *К. Маркс и Ф. Энгельс*. Соч. Т. 7. стр. 126-127.
- ⁴³ Proudhon ismert művének címe „Du principe fédératif” (1863). „Du principe fédératif” (1863).
- ⁴⁴ „Revue d'histoire économique et sociale”, 1959. No. 4. p. 478.

- ⁴⁵ B. *Voyenne*, Proudhon, le fédéralisme et l'Europe. „Communauté européenne”. 1965.
No. 12. p. 19.
- ⁴⁶ „L'actualité de Proudhon”. p. 167.
- ⁴⁷ U. o. p. 239.
- ⁴⁸ U. o.
- ⁴⁹ *Guy-Grand*, id. mŭ p. 41.
- ⁵⁰ G. *Gurvič*, Proudhon et Marx, pp. 143–144.
- ⁵¹ L'actualité de Proudhon”. p. 104.
- ⁵² U. o. p. 251.

SOÓS KATALIN

A NYUGAT-MAGYARORSZÁGI KORMÁNYBIZTOSSÁG MEGSZERVEZÉSE*

A Nyugat-Magyarországi *Gaurat* népbiztosa, Kellner Sándor, augusztus 2-án még abban a reményben üdvözölte a Peidl kormány hivatalbalépését, hogy a magyarországi német nép alkotmányos helyzetének jogfolytonosságát fenntartja és az Országos Német Tanács határozatainak megfelelően a szovjet alkotmány valamennyi, a magyarországi nemzetiségek jogaira vonatkozó cikkelyét gyorsan és maradéktalanul végrehajtja.¹ Augusztus 3-án a nemzetiségi minisztérium felállításáról hírt kapva, önálló német minisztérium szervezését kérte.² Ezek a levelek, a bennük előterjesztett kívánságok is arról tanúskodnak, hogy nemcsak a dolgozó tömegek, de még a tanácsrendszer képzetlenebb funkcionáriusai sem tudták azonnal felismerni a Budapesti Munkástanács augusztus 1-i ülésén bekövetkezett változások következményeit. Kun Bélának lemondásában igen sokan csak a kormány összetételében beállt személyi változásokat látták, nemcsak lehetségesnek tartották, de el is várták, hogy a Peidl kormány a proletárdiktatúra vívmányait megőrizze és demokratikus eszközökkel tovább építse.

Peidl Gyula augusztus 4-i válaszlevelében biztosította a Nyugat-Magyarországi *Gaurat* vezetőit, hogy a kormány a magyarországi nemzetiségek teljes egyenjogúságának elvét vallja és minden erejével azon fog dolgozni, hogy a nyugat-magyarországi németiség kulturális, gazdasági fejlődését előmozdítsa.³ Augusztus 5-én a *Népszava* hírül adta, hogy a minisztertanács kimondotta: „...a német nemzet autonómiája tekintetében hozott néptörvényt, és a német nemzet jogállása tekintetében kiadott rendeleteit fenntartja. Az ezt a kérdést szabályozó rendelet a legközelebbi jövőben fog megjelenni.”⁴ A Peidl-kormány azonban hat napos működése során a proletárdiktatúra gazdasági alapjainak lerombolásával, a régi államapparátus restaurálásának megindításával eleve kétségessé tette a Tanácsköztársaság azon kevés politikai, jogi intézményeinek és rendeleteinek további funkcionálását is, amelyet maga esetleg nem kívánt bolygatni. A *Gaurat* és Peidl levélváltására a Friedrich-miniszterelnökségen augusztus 11-i dátummal a következő megjegyzést fűzték: a változott viszonyokra való tekintettel irattárba teendő.⁵

A Friedrich kormány 1919. augusztus 8-án megjelent 3886. sz. rendelete a „törvényes közigazgatás felvételéről” kimondotta, hogy a tanácskormányzati rendszer megszűnésével megszűntek mindazok a vármegyei, városi és községi szervek is, amelyek a tanácskormány megbízásából a közigazgatást ellátták; továbbá, hogy az 1918. október 30-án működött önkormányzati szervek tevékenységüket haladéktalanul kezdjék meg.⁶

A kormány augusztus 12-én gróf Sigray Antal Moson, Sopron, Vas és Zala vm., valamint Sopron város területére szóló kormánybiztosi kinevezésével időben először Nyugat-Magyarországon szervezte meg a kormánybiztosi intézményt, amelyet később a megszálló csapatok fokozatos kivonulása után az egész országra kiterjesztettek.⁷ A kinevezések alapjául szolgáló 1912. évi LXIII. tc. „A háború esetére

* Részlet egy nagyobb tanulmányból

szóló kivételes intézkedésekre” vonatkozott, s a kormánybiztosokat rendkívüli hatalommal ruházta fel. A kormánybiztosok az összes közigazgatási szervekkel közvetlenül rendelkeztek; rendelkezéseiket a közigazgatási szervek „haladék nélkül és feltétlenül” kötelesek voltak végrehajtani; a kormánybiztosok a „késlekedő vagy nem engedelmeskedő” alkalmazottakat fegyelmi eljárás nélkül felfüggeszthették és másokkal helyettesíthették, stb.⁸

A soproni alispáni iratok között található egy augusztus 14-ről kelt távirat, amelyben a belügyminiszter a 3886. sz. rendelet kiegészítéséül közölte, hogy az 1919. évi 6. néptörvény alapján alakult nyugat-magyar német jogtestület beligazgatására német kormányzóság hivatott, amelynek jogkörét — úgy mond — tiszteletben kell tartani.⁹ A valóságban azonban éppen a 3886. sz. rendelet alapján azonnal megszüntették a Német Országos Tanács, a Nyugat-Magyarországi *Gaurat* és valamennyi német önkormányzati szerv működését, a kormány által felállított Nyugat-Magyarországi Kormánybiztosság magyar volta pedig annyira nyilvánvaló volt, hogy meg sem próbálták valamiféle német autonómiának feltüntetni.

A kormánybiztosi intézmény bevezetésének okait kutatva a történeti irodalom rámutatott már a központi kormányhatalom erőtlenségére; amely szükségessé tette a helyi közigazgatás megerősítését; megállapította, hogy a kormánybiztosi intézményt a Friedrich kormány azzal a céllal hívta életre, hogy segítségére legyen az újjászervezendő ellenforradalmi helyi közigazgatási szervek tevékenységének irányításában és ellenőrzésében.¹⁰ A Nyugat-Magyarországi Kormánybiztosság megszervezésének körülményeire visszaemlékezve, figyelemre méltó adalékkal szolgál gróf Sigray Antal, az első kerületi kormánybiztos is. „Akkoriban — írta „Nyugatmagyarország az ellenforradalomban” c. tanulmányában — a kormány is az ország lakosságának zömével együtt még nem feledte el, hogy a bolsevizmus Magyarországon csak úgy volt lehetséges, hogy az ország vezetésének és adminisztrációjának minden szála Budapesten a központban futván össze, a kommunisták vakmerő csoportja ezt hatalmába kerítette, és a vidék (mely a kommunista eszmével egyáltalán nem rokonszenvezett) ellenállásra képtelen volt. Ezért merült fel akkoriban az a komoly politikuskok által nagyon is helyeselt terv, hogy a vidék egyes részeit, amennyire csak lehetséges, függetleníteni kell a fővárostól, nehogy esetleg újra egy, az országban talajjal egyáltalán nem bíró kormányzat gyakorolhassa Budapestről a hatalmat. Innen a három-négy vármegyét magukba foglaló kerületi kormánybiztosságok eredete.”¹¹ A forradalmak történetének ez a durva meghamisítása éppúgy nem szorul bővebb magyarázatra, mint az a tény, hogy a kormánybiztosi intézmény bevezetése ellenforradalmi decentralizációs törekvéseket is jelentett, a jelentős ipari munkássággal és forradalmi tradícióval rendelkező főváros és konzervatívabb vidék szembeállítását, amelyet az ellenforradalom a forradalmi erők ellen a történelem folyamán nem első ízben próbált kijátszani.

A gazdag, legitimista beállítottságú nyugat-magyarországi földbirtokos, Sigray gróf a Peidl kormány bukása után tért vissza Ausztriából, ahol tevékeny részt vett a bécsi Antibolsevista Comité szervezkedéseiben. Sigray Vas vármegye törvényhatósági bizottságának 1919. december végén megtartott rendkívüli közgyűlésén mondott beszédében közölte, hogy a kormány a bécsi ellenforradalmárok közbelépésére kérte fel őt a kerületi kormánybiztosi tisztség elvállalására. Ugyanitt fejtette ki azt is, hogy működésében három célt követett, nevezetesen: polgári rend helyreállítása, hadsereg szervezése, Nyugat-Magyarország ellenséges megszállástól való megkímélése; Nyugat-Magyarország megmentése Magyarország számára.¹²

Nyugat-Magyarországon a Horthy-különítmények tisztjeinek brutalitásával vetekedve, báró Lehár több száz főnyi „feldbachi” különítménye verte le a tanácsha-

talmat.¹³ Sigray, kormánybiztosi hivatalát elfoglalva, Szombathelyen egy már eléggé kiépült katonai parancsnokságot talált Lehár vezetése alatt. Az 1912. évi LXIII. tc. 4. §-a szerint a kormánybiztosok a területükön vezénylő katonai parancsnokok szándékaival összhangban voltak kötelesek eljárni. Sigray már idézett tanulmányában a katonai és polgári hatalom egymáshoz való viszonyát a következőképpen jellemezte: „A katonai és polgári hatóságok között meg volt a nagy időkhöz méltó bizalom és egyetértés, és hála ezen bensőséges jó viszonynak és kölcsönös közreműködésnek, minden nagyobb zökkenés nélkül helyreállott a polgári rend és szembe tudtunk nézni a minden oldalról reánk nehezedő súlyos kérdésekkel.”¹⁴ Valójában azonban az ellenforradalom hatalomrakerülése után súrlódások is jelentkeztek a forradalom leverése és megtorlása tekintetében egységes, de a módszer kérdésében időnként eltérő álláspontot képviselő ellenforradalmi polgári hatóságok és a katonai hatalom, illetve különítmények között.

Már az első napokban, augusztus 17-én, Nyugat-Magyarországon állomásozó fehér tisztek „különböző intézkedések megtétele tárgyában” átiratot intéztek Sigrayhoz, amelyben katonai diktatúra bevezetését és egész Vas vármegye területére statárium elrendelését követelték. Indokolásukból világosan kitűnik, hogy az ellenforradalom a proletárdiktatúra visszaállításától való állandó rettegés mellett kezdetben talajtalannak érezte magát, s uralmát csak a legvéresebb, legszélsőségesebb eszközökkel vélte fenntarthatónak. „Azon hatalom — fejtegették —, amely kezünkben van, korántsem oly erős, hogy azt bármely pillanatban el ne lehetne veszíteni, mert biztos tudomásunk van róla, hogy az ellenség még most is bujkál, izgat, és csak a pillanatot várják a hatalom megragadására...”¹⁵

Sigray a Nyugat-Magyarországi Kormánybiztosság hivatali apparátusának megseverése kezdetén egy valamennyi alispánhoz és Sopron város polgármesteréhez címzett köriratban fejtette ki, hogy milyen legyen a közigazgatás és a hivatalnok. „Az erélytelenség és a habozás — írta — többet árt mint egy esetleg nem egészen helyes, de gyors intézkedés... Bár szükséges, hogy betartsák a törvényes formákat, a törvény és rendeletek által előírt irányt, mégis a jelenlegi viszonyok elengedhetetlenül szükségessé teszik igen gyakran, hogy az ésszerűség és célszerűség legyen a döntő, s nem a paragrafus rideg betűje...”¹⁶ Felhívta a tisztviselőket, hogy teljes erejükkel vegyék ki részüket az „újjaépítés”-ből, a felhívásoknak és rendeleteknek a legnagyobb körültekintéssel tegyenek eleget.

Világos, hogy a polgári hatalmat képviselő Sigray is a forradalmi erőkkal való gyors leszámolás híve volt olyannyira, hogy ennek érdekében esetenként a „paragrafus rideg betűjének”, más szóval, a törvényes formáknak mellőzését is lehetségesnek tartotta. A fehér tisztek által sürgetett nyílt katonai diktatúra, ostromállapot bevezetését azonban kül- és belpolitikai megfontolások alapján ellenezte. Valószínűleg felmérte, hogy az ellenforradalom helyzete nem szilárd, s hogy egy olyan elszakításra ítélt nemzetiségi területen, amelyet Magyarországon akarnának tartani, a külföld és a lakosság miatt is, valamit adni kellene a „törvényes” formákra. Nem a nyílt katonai diktatúrát és a statáriumot kell tehát bevezetni, hanem a forradalmi erők elleni kíméletlen harcöt kell azzal a látszattal párosítani, mintha a Nyugat-Magyarországon uralkodó viszonyok maguk tennék feleslegessé e rendszabályokat. Ez a gondolatmenete annak a táviratnak is, amelyet Sigray akkor intézett Friedrich miniszterelnökhöz, amikor a román megszálló hatóságok kísérletet tettek a statáriumnak Nyugat-Magyarországra való kiterjesztésével: „Ostromállapot elrendelése Nyugat-Magyarországon a rendet megzavarná és a fágalmazó, és rendet felborítani akaró osztrák sajtónak és agitátoroknak tápot nyújtana arra, hogy hazug híreiket megerősítvén a külfölddel elhitesse azt, hogy itteni állapotok aggodalomra adnak okot.

A katonai parancsnokkal egyetértőleg a legnyomatékosabban kérni kell ezen rendelet sürgős visszavonását. Az ostromállapot és rögtönítélő bíraskodás kihirdetését egyelőre betiltom.”¹⁷ Augusztus 25-én Friedrich értesítette is Sigrayt, hogy a rögtönítélő bíraskodásra vonatkozó rendeletet a román katonai főparancsnokság a Budapesti Közlöny augusztus 22-i számában érvénytelenítette.¹⁸

Augusztus 21-én a Fővezérség a következőkben körvonalazta a kerületi katonai parancsnokságok feladatkeretét: „1. Rend és nyugalom fenntartása, kommunista ellenáramlatok megakadályozása az ország területén. 2. Az ország határainak (demarkációs vonalainak) megvédése.” A nyugat-magyarországi kerületi katonai parancsnokságra vonatkozóan megjegyezte: nincs kizárva, hogy Ausztria megkísérli a nyugat-magyarországi német ajkú vidék megszállását. Ez esetben a szombathelyi kerületi parancsnokság a határokat biztosítja, csapatokat helyez készenlétbe, hogy az esetleges német-osztrák előnyomulást fegyverrel megakadályozza. E célra a kerületi parancsnokság rendelkezésére bocsátották a székely dandárt.¹⁹

Augusztus 22-én Horthy Sigrayhoz intézett átiratában hivatalosan is közölte, hogy a Fővezérséget József f.hg. kormányzói rendeletére átvette, és augusztus 19-én Siófokon működését megkezdte. Ismertette a meg nem szállt területek katonai kerületeinek beosztását, tisztázta, hogy Nyugat-Magyarország — Moson, Sopron, Vas és Zala vm. — önálló katonai kerületet képez és báró Lehár Szombathelyen székelő parancsnoksága alá tartozik, mellette Sigray mint „közigazgatási tanácsadó” működik. A Szegedről jött tiszti tartalékok állomáshelyének felsorolása után Horthy rátért az ún. „mozgó tartalékok” szervezésének kérdésére. Mint az átiratból is kitűnik, ezeket a románok által később kiűritendő terület megszállására, vagy más „kardhatalmi célokra” vették tervbe. Horthy a szombathelyi kerületi katonai parancsnokságtól „minimumként” a következő erők kiállítását várta: egy gyalogdandárt, egy lovasszázad, két tábori üteg. Javasolta, hogy a szervezés báró Lehár tiszti keretének felhasználásával történjék, a legénységi anyagot pedig behívás alapján biztosítsák, 23—35 évig, csak a polgárságra és a földművesekre korlátozva, munkások és zsidók kizárásával.²⁰

Nyugat-Magyarország sajátos viszonyaiból következett, hogy bár az ellenforradalmi megtorlás és katonai erő szervezése Lehárék bevonulása után azonnal elkezdődött, a kerületi katonai parancsnokság egyik fő gondját ezekben a hetekben Nyugat-Magyarország tervezett osztrák, illetve román megszállásának az elhárítása képezte. Az osztrák kormány augusztus folyamán két alkalommal is mandátumot kért a békekonferenciától Nyugat-Magyarország osztrák biztosító közegek által való előzetes elfoglalására. Ezzel kapcsolatban ugyancsak Sigray mondta ki azt a figyelemreméltó szentenciát, hogy ezzel az akcióval az osztrák kormány kissé elkésett. „Szerencse — írta — hogy a kommunizmus bukása az osztrákokat sokkal inkább készületlenül találta, hogysen az első időben a — majdnem védtelen — határt fegyveresen átléphessék... Amikor végre sikerült volna az osztrákoknak tekintélyesebb erőket összpontosítani (Brucknál, Wimpassingnál, Wiener-Neustadtnál, stb.), akkor már késő volt: határvármegyéink katonai szervezése és a csendőrség létszámának felemelése oly gyors egymásutánban haladt előre, hogy fegyveres erőnk híre — melyet persze... még nagyítottak is — már magában elég volt ahhoz, hogy minden komoly bevonulási kísérletnek elejét vegye...”²¹

Azt viszont már Sigray is gondosan elhallgatta, hogy Lehár és tisztjei alig melegedtek meg Szombathelyen, máris Ausztria, Bécs megtámadásának agresszív katonai tervét fontolgatták tegnapi vendéglátóik ellen. Augusztus 22-én, miközben kimértten barátságos tárgyalásokat folytattak Rintelen stájer tartományi kormányzóval, azt táviratozták a Fővezérségnek, hogy „osztrák betörés” esetén „ezen felelőtlen

elemek” magatartásáért a magyar kormány az osztrák kormányt egészében tegye felelőssé, a határmegsértést nyilvánítsa casus bellinek, hívja vissza a magyar követet és a hadműveletek megkezdését helyezze kilátásba. Lehárék még azt is felvetették, hogy a kormány és a Fővezérség vegye fontolóra Bécsnek Petronell, Királyhida felőli megtámadását is. A terv végrehajtásához a szombathelyi katonai parancsnokság saját erőit ajánlotta fel: a székely dandárt, a feldbachi zászlóaljat, a 106-os zászlóaljat, megyei tartalékokkal kiegészítve, hozzátéve, hogy a pozsonyi francia erők semlegességet ígértek.²²

Horthy, a Fővezérség azonban megtagadta a hozzájárulást Lehárék több mint kétes kimenetelű katonai akcióitól. Augusztus 24-én közölték, hogy a Fővezérség nincs abban a helyzetben, hogy a szombathelyi kerületi katonai parancsnokság erőit oly mértékben növelje, hogy azzal messzebbmenő, osztrák területre kiterjedő támadó hadműveleteket lehessen végrehajtani. Ehelyett figyelmükbe ajánlták, hogy: „Működés jelenlegi legfelsőbb célja, hogy úgy a Dunántúlon, mint a románok által a közeljövőben kiűritendő egyéb területeken a nemzeti eszme uralmát biztosítsuk, és ezáltal megteremtjük azon alapot, amelyből később erőt meríthetünk apró ellenségeink által eddig elkövetett erőszakosságok megtorlására...”²³ Jegyezzük meg mindjárt, hogy a Horthy égisze alatt szervezkedő ellenforradalom lényegétől nem volt idegen a más országok elleni agresszió gondolata. Alig két hónappal később, Horthy hírhedt titkos külpolitikai emlékiratában maga is felveszi tervei közé a környező országok, közte Ausztria megtámadását. De a forradalmi erők végeleges leverése, saját hatalmának megszervezése és biztosítása előtt, külpolitikai okokról nem is beszélve, ezek valóráváltása teljességgel lehetetlennek bizonyult volna.

A katonai és polgári hatalom egymáshoz való viszonyának rendezése szempontjából a legfontosabb Horthy szeptember 14-i parancsa volt, amely leszögezte, hogy: „... a katonai és polgári hatóságok szoros érintkezésben és egyetértésben működjenek.”²⁴ Ez azt jelentette, hogy a katonai és polgári hatóságok egymás mellé vannak rendelve és közöttük mindenféle súrlódást kerülni kell. Szeptember 5-én egyébként megszervezték a Dunántúli Központi Kormánybiztosságot is, amely Pallavicini György őrgróffal az élén, a dunántúli kormánybiztosságok irányításán kívül a Fővezérség mellett is szolgálatot teljesített mint tanácsadó szerv.²⁵

Horthy már idézett és a Fővezérség egyéb, ebből az időből származó utasításai alapján a szombathelyi kerületi katonai parancsnokság is kibocsátott alárendelt katonai hatóságaihoz egy iratot „Parancsnoklási viszonyok. Megtorlások módjai” címmel.

Lehár a nyugat-magyarországi katonai kerületet olyképpen szervezte meg, hogy Moson vármegye élére Leölkes alezredest, Sopron vármegye élére Bozó ezredest, Vas vármegye élére Jánny alezredest, Zala vármegye élére pedig Hobacher alezredest állítva, ezek feladatává tette, hogy minden nagyobb városban katonai állomásparancsnokságot létesítsenek. leszögezte, hogy Sigray kinevezésével az összes polgári hatalom a Kormánybiztosság kezébe került, és felhívta a neki alárendelt parancsnokságokat, hogy ezentúl „— elfogatásoknál és a karhatalom igénybevételénél és alkalmazásánál a törvényekben megállapított eljárás tartandó be.”²⁶ Lehár kijelentette, hogy „a büntetőtörvénykönyv szakaszaiba ütköző vádak alapján letartóztatandó egyének a politikai hatóság megkeresésére, további kérdezősködések nélkül azonnal és teljes eréllyel kezelendők a karhatalmi alakulatok részéről. Egyéb politikai természetű vádakra vagy magánosok részéről érkező feljelentésekre a karhatalmi alakulásoknak fokozott elővigyázattal kell eljárni. Semmi esetre sem tűröm, hogy szállingózó hírekre, vagy besugásokra karhatalmi csapatok bármi akciót kezdeményezzenek, letartóztatásokat, vagy házkutatásokat eszközöljenek... Másképp áll a dolog a vörös

alakulatok lefegyverzése tárgyában, ahol a már szóbelileg adott utasításaim szellemében a legnagyobb határozottsággal kell fellépni, vonakodókkal, vagy olyanokkal szemben, kik ellenállást fejtenek ki, fegyvert használni...”²⁷ Később részletezendő események mellett az e dokumentumban foglaltak is bizonyítják, hogy a katonai diktatúra és statárium proklamálásának elvetése egyáltalán nem jelentette, hogy az ellenforradalom hatalomra kerülése Nyugat-Magyarországon kiméletesebben és kevésbé véres módszerekkel zajlott volna le, mint a Dunántúl más részein.

A fehérterror tényei, a vérengzések és megtorló intézkedések, amelyekkel Horthy különítményei, hadserege és az egész hatalomra került ellenforradalom a Dunántúlon, Budapesten és az ország egyéb területein a proletárforradalmat végleg porba sújtva helyreállították a tőkés-földbirtokos osztály uralmát, eléggé ismeretesek a történeti irodalomban.²⁸ E helyen csak a fehérterror nyugat-magyarországi pusztításának néhány adatát és sajátosságát kívánjuk feleleveníteni.

Sigray kormánybiztos „Nyugatmagyarország az ellenforradalomban” c. tanulmányában is kiemelte: „A soproni, vas- és zalamegyei ellenforradalmi szervezeteknek és főleg a lelkes feldbachi tábor több száz főt számláló tisztjeinek köszönheti Nyugat-Magyarország, hogy Kun Béla uralmának bukása után itt egy percig sem volt felfordulás vagy anarchia, hanem hogy a polgári rend és nyugalom a legrövidebb idő alatt ismét helyreállott...”²⁹ Ha e megállapításból teljességgel hiányzik is annak ismertetése, miféle módszerekkel állt helyre a polgári „rend és nyugalom”, mindenestre elárulja, kik voltak a terror fő szervezői és kezdeményezői. Bárány Lehel feldbachi zászlóaljának dunántúli, nyugat-magyarországi rémtetteiről a korabeli külföldi szocialista sajtó, helyel-közzel a *Népszava*, sőt még a polgári *Sopronvármegye* is beszámolt.

A Lehel különítmény augusztus 8-i Szombathelyre történt bevonulása után mindenütt csapatostul szedték össze a kommunistákat, volt vörös katonákat, munkásokat és a legválogatottabb kínzásoknak vetették alá.³⁰ Szeptember 9-én a feldbachi tisztek több mint 3000 embert fogtak el. A letartóztatottak egy részét a szombathelyi huszárlaktanyába szállították, ahol középkori inkvizíciós módszerekkel kényszerítették őket a rájuk tukmált „bűnök” elismerésére. „Éjszakánként — írta a *Népszava* — kijár 5.—6. tisz és szó nélkül puskatussal és ólomvégű bottal addig ütik az embereket, amíg összeesnek... Pihenés után újból kezdik a kínzásokat előlről.”³¹ Hasonló jelenetek ismétlődtek Nyugat-Magyarország más városaiban és falvaiban is. (Augusztus 19-én pl. Sigray név szerint közölte a katonai parancsnokkal, hogy a Sopron megyei Lócs községben, ahol nagy mennyiségű fegyver és lőszer van elrejtve, kikéne a „megtorlása” lenne tanácsos.)³²

Augusztus 18-án Sigray kormánybiztos a letartóztatott kommunisták és egyéb személyek ügyének gyorsított lefolytatásáért folyamodott a belügyminiszterhez. „A lakosság megnyugtatása céljából feltétlenül szükséges, hogy a letartóztatott és alaposan terhelt kommunista vezetőkkel szemben a leggyorsabb eljárás mellett bírói ítéletek nyilvánosságra hozassanak. Minden halogatást a nép gyöngeségnek érez.”³³ A fehér tiszteknek azonban volt gondja arra, hogy a proletárdiktatúra helyi vezetői, kik a munkások, parasztok, kisemberek szociális és nemzetiségi felszabadításán munkálkodtak, ne védekezhessenek a bíróság előtt. Augusztus 23-án a *Sopronvármegye* pár soros hírből beszámolt, hogy Entzbruder Dezsőt, Bors Lászlót és Salzberget, kik a proletárdiktatúra soproni vezetői voltak, „szökés közben” agyonlőtték.³⁴ Hasonló sors érte Kellner Sándort és Knapp Gábort is. Szeptember 5-én a *Sopronvármegye* közölte, hogy mialatt a letartóztatottakat „helyszűke” miatt Sopronból a kőhidai fegyintézetbe szállították, mindkettőjüket „szökés közben” agyonlőtték.³⁵

A kezdetben kommunista és munkásellenes terror hamarosan kiterjedt a Tanácsköztársaság valamennyi exponensére, szociáldemokratákra és rendszeresen társult szervezett zsidó pogromokkal és a német nemzetiségű lakosság üldözésével.

Augusztus 23-án Celldömölkön a különítményes tisztek a főszolgabíró közreműködésével zsidóellenes zavargásokat szítottak, amelyeknek 7 halott és 3 sebesült áldozata volt. Sigray a belügyminiszterhez, igazságügyminiszterhez címzett átiratában jelentette, hogy a katonai különítmény parancsnokát elmozdították, a főszolgabíró magatartását pedig vizsgálat tárgyává teszi. (Végül is a „szolgálat érdekében” kölcsönös áthelyezésüket határozták el.)³⁶

Friedrich István, aki az Antantnál kormánya elismerését szerette volna elérni, éppen ezen a napon értesítette a honvédelmi- és belügyminisztereket, hogy hivatalból történik intézkedés a hadsereg, illetve annak egyes parancsnokai önkényes intézkedéseinek megszüntetése ügyében.

„Több oldalról vett jelentés szerint ún. fehérgárdisták Tolna, Fejér és Veszprém vármegyék egyes részeiben a megyei hatóságok és a közönség legnagyobb felháborodását kiváltó önkényeskedéseket követnek el, sőt népitéleteket provokálva számos embert kivégeztetnek. Eltekintve attól, hogy Nyugat-Magyarországon hasonlólag elkövetett kisebb atrocitások Ausztria legtöbb lapjában a jelenleg aktuális elszakadási kérdésben mint kiváló propagandaanyag használtak fel, ezen hatalmi visszaélések még arra is alkalmasak, hogy a hadsereg valódi feladatát a nagyközönség által helytelen világitásba helyezve, az új nemzeti hadsereggel szemben kívánatos bizalmat megrendítse, azonkívül üldözött elemeket teremtenek, amelyek a fejlődésben levő állam minden eszközzel dolgozó ellenségeivé válnak. Eltekintve mindezekről, a kormánynak kötelessége a legerélyesebben fellépni az ilyen, a lassanként megszilárduló közrend elleni merényletnek nevezhető önkényeskedések ellen. A magyar köztársaság jogállam lévén, minden a múltban elkövetett aljasságért az illetők büntetésüket el fogják nyerni. Erre megvannak az államnak a megfelelő törvényes szervei.

A hadsereg, illetve azok egyes parancsnokai figyelmeztetendők volnának, hogy saját felelősségükre ne ítélkezzenek és ne büntessenek...”³⁷

Az átiratnak, amelyben a magyar miniszterelnök ismerte el a különítmények garázdálkodásának tényét, semmi foganatja sem volt. Sigray viszont indítatva érezte magát, hogy a bécsi lapok „hazug és megtévesztő” híreivel szemben a külügyminisztériumot és a bécsi követtséget értesítse: „Nyugat-Magyarországbán mindenütt rend és béke van. Pogromok nincsenek, s munkabérek, munkaalakalmak miatti kisebb zavaroktól eltekintve, mindenütt normális élet folyik.”³⁸

A Celldömölkéről és vidékéről, Jánosházáról, Sárvárról rémülten menekülő zsidó lakosság panaszát a soproni iparkamara augusztus 30-án közvetítette Sigraynak és egyben kérte a zsidóüldözések megelőzése érdekében tett intézkedéseinek közlését. A szeptember 2-án kelt figyelemreméltó válasz kijelentette, hogy a négy vármegye területén zsidó üldözések nincsenek és nem is voltak. Az alárendelt hatóságok, noha a gyűlölet egyes személyek ellen igen nagy, fenntartották a rendet. A Celldömölkön történtek közönséges bosszúból erednek, amelyhez a régi rend híveinek, a fehéreknek, semmi köze sincsen.³⁹

Szeptember 9—10-én Tapolcán, Diszelben és környékén újabb zsidó pogromok zajlottak le. A zsidó üldözéseket antiszemita izgatás előzte meg. A pogrom egyidőben kezdődött Diszelben és Tapolca öt pontján. A fosztogatások ideje alatt Tapolcán az egész városban nagy lövöldözés volt, egyes lakásokba 40—50 lövést is leadtak. A zsidó kereskedők üzleteit kivétel nélkül kifosztották s a tökéletesen kifosztott 70—80 lakásban is olyan hihetetlen rombolást végeztek, hogy egyes lakásokban térdig érték a törmelékek. A tapolcai zsidó pogrom hajnali 1/23-ig tartott anélkül, hogy a

fosztogatók közül egyetlen egyet is letartóztattak volna. A pogromnak 11 halálos áldozata volt, az okozott anyagi kárt 25—30 millió K-ra becsülték. Diszelben az összes ottlevő zsidókat megölték.⁴⁰ A bestiális-részletekről, amelyeket itt reprodukálni nem akarunk, Halstead ezredes, a bécsi amerikai katonai misszió tagjának Bandholtz tábornokhoz, a budapesti amerikai katonai misszió vezetőjéhez küldött szeptember 18-i jelentése számolt be.⁴¹

A nyugat-magyarországi vármegyékben dühöngő fehérterror összes áldozatainak számára éppúgy nincsenek adataink, mint a nyomában járó politikai üldözésekre és meghurcoltatásokra vonatkozóan. Ez utóbbi méreteit sejtethetjük azokból az iratokból, amelyek például a soproni államügyészség „túlterheltségére” panaszkodtak. Az ügyészség időről-időre pótállamügyész kirendelését, a személyzet létszámának felemelését kérte, mert a tömeges letartóztatások miatt képtelen volt teendőit ellátni. Szeptember közepe táján 300, október 7-én 387,⁴² november 4-én pedig 600-ra volt tehető azok száma, akik ellen az ügyészség „kommunistikus bűncselekmények” miatt bűnvádi eljárást folytatott.⁴³ Mindazokat a személyeket, akiket a „kommunizmusban gyanúsnak” találtak, de bírósági eljárás által elítélni nem tudtak, a belügyminiszter rendeletére internáltak. A Nyugat-Magyarországi Kormánybiztosság területén 1919 őszén Királyhidán, Sopronban, Ostffyasszonyfán és Zalaegerszegen állítottak fel ilyen gyűjtőtáborokat.⁴⁴

Nyugat-Magyarország közállapotainak általános jellemzésére az ellenforradalom hatalomra kerülése utáni első hetekben pártatlan, semleges megfigyelőktől származó jelentések is rendelkezésünkre állnak. Szeptember 11-én Ippen osztrák külügyi államtitkárhelyettes a következő megbízható forrásból származó információt juttatta el Allize-hez, a francia misszió bécsi főnökéhez:

„Egy idő óta Sopronban terroruralom van. A tény az, hogy a Bozó Pál ezredes parancsnoksága alatt itt állomásozó magyar katonák azok, akik a törvényes hatóságok helyett gyakorolják a közhatalmat, miután önkényes rezsimet állítottak fel, amely a város és Brennbergbánya szocialista munkásai ellen irányul... Tömegesen tartóztatják le őket, néha rosszul megalapozott gyanú alapján, rendszerint alattomos ellenségek miatt, akik rágalmazással és névtelen feljelentésekkel dolgoznak. Mivel a fogházak tele vannak, a laktanyákat alakították át börtönökké. A bánásmód, amelyeknek ezek a szerencsétlenek alá vannak vetve, ellenkezik a legelemibb emberiességi elvekkel. És amíg őket elborítja a szenvedés, amely alatt sokan közülük összeroskadnak, támaszuktól megfosztott családjuk éheznek. Másrészt: ezek a katonák most sorozni kezdtek a nyugat-magyarországi területeken, amelyeket a békekonferencia Német-Ausztriának juttatott. A besorozottak rendszerint inkább megszöknek ez elől a kényszerbesorolás elől; ekkor a katonák bebörtönzik és bántalmazzák szüleiket (sic), hogy nyomást nyakoroljanak a fiukra. Ugyanakkor katonai osztagok, amelyek átkutatják a vidéket, hogy elfogják a szökevényeket, bántalmazzák az ártatlan lakosságot.”⁴⁵

És egy részlet Halstead ezredesnek Bandholtz tábornokhoz küldött szeptember 18-i táviratából: Egyik levelező, aki megbízhatónak látszik és egyik magyar párthoz se tartozik, a következő jelentést nyújtotta be a lehető legsürgősebb segítséget kérve. „Mióta Lehár ezredes csapatai bevonultak Nyugat-Magyarországba, a soldatesca a legszörnyűbb módon uralkodik és dühöng. Sok ártatlan felet börtönbe vetettek azon ürügy alatt, hogy kommunisták, ott kegyetlenül bántak velük és az Ausztriának kijelölt járásokban rendszeres zsidó- és németüldözések folynak. Lehár ezredes önkényesen cselekvő tisztektől függően, minden befolyását elvesztette fölöttük és a katonák felett alantas tisztek uralkodnak korlátlanul. Az illető járásokban sok német, kikről a magyarok azt jelentették, hogy kiszabadították őket, még a

börtönben sínylődik. A fehérgárda rettenetesen dühöng. A Dunántúlon, Celldömölkön, Jánosházán, Lábodban, Monospatakon, Tapolcán, Kőszegen, Diszelben, Sümegen és Sárvarott fehérgárdisták fosztogatást és pogromot rendeztek, a legszörnyűbb bűnöket követték el parancsnokaik szemeláttára...”⁴⁶

Az osztrák külügyi hivatalhoz és a bécsi antant missziókhöz érkező táviratok, a különítmények dunántúli garázdálkodásának bécsi lapokban való szellőztetése egyre kényelmetlenebb helyzetbe hozták a központi kormányserveket, a Nyugat-Magyarországi Kormánybiztosságot. Gróf Pallavicini dunántúli központi kormánybiztos a Dunántúl lakosságához intézett szeptember 10-i felhívása után gróf Sigray nyugat-magyarországi kormánybiztos is körrendeletet adott ki a *Vasvármegye* c. antiszemita hecclap szeptember 12-i számában „a közrend és közbiztonság” megóvásáról. Ebben a többi között a következőket írta: „... a jelenlegi súlyos, úgyszólván kétségbeejtő helyzetünk közvetlen oka a nyakunkra nőtt zsidóság, elismerem, hogy a józan gondolkodású keresztény nép haragja a minket ért szerencsétlenségért a zsidóságot teszi felelőssé...” Majd felhívta a hivatalos szerveket és a lakosságot: „... fosztogatások, rablások, bántalmazások és gyilkosságok, pogromok többé-élő ne forduljanak...”⁴⁷ Így szóltak a hivatalos rendeletek és felhívások, amelyek azt akarták bebizonyítani, hogy a pogrom aljas dolog. Ugyanezekben a napokban gróf Mikes János püspök Vas vármegye gyűlésén a szentlélek ihletésével jelentette be, hogy „...Magyarországot megint be fogja ragyni Szent István koronájának a fénye”. A *Népszava* joggal állapította meg: „Royalizmus és pogrom, Vende és Dunántúl összetalálkoznak és együtt dolgoznak.”⁴⁸

A fehérterror megindításával egyidejűleg az ellenforradalom azonnal hozzálátott saját fegyveres erejének megszervezéséhez. Ez eleinte két vonalon futott. Augusztus közepén a hadügyminisztérium elrendelte a munkásság lefegyverzésének végrehajtását; az államrendőrségnek 6000 főre való kiegészítését és felfegyverzését és az elsősorban tisztékből, altisztékből, köztisztviselőkből álló „önkéntes karhatalmi alakulatok” szervezését;⁴⁹ augusztus végén pedig Horthy, a Fővezérség is hozzálátott a nemzeti hadsereg erőteljes fejlesztéséhez. A sorozásról szóló első rendelet az 1898-as születésű hadkötelesek behívását a nyugat-magyarországi kormánybiztos augusztus 30-án továbbította alárendelt hivatali közegei felé. Közölte, hogy a behívás behívólappal és falragasz útján történik, a bevonulások szigorúan ellenőrizendők, a netán szökni szándékozók, vagy a bevonulási parancsnak ellenszegülők letartóztatandók és a katonai parancsnokoknak átadandók.⁵⁰ Báró Lehár kerületi katonai parancsnok Nyugat-Magyarország sajátos viszonyaira, a lakosság német voltára és hangulatára hivatkozva aggályoskodott, hogy a sorozás lehetetlen, és kérte a rendelet megváltoztatását. A Fővezérség Lehár indítványának kényszerűségből engedve, nagynehezen beleegyezett, hogy a hadsereg szükségletét Nyugat-Magyarországon toborzás útján fedezzék. Hangsúlyozta azonban, hogy szükséges fokozatosan és feltűnés nélkül, propaganda által, a sorozásra való átmenethez a talajt előkészíteni.⁵¹ Ennek ellenére a továbbiakban a kormánybiztosság irataiban mégsem a toborzás, hanem a behívások elrendelésével találkozunk. A katonai parancsnokság jelentése szerint a bevonulásra kötelezett 1898. évi születésű katonakötelesek egy része nem vonult be, hanem Ausztriába szökött át, ahol az osztrák kormányhoz fordultak felszerelésért és Nyugat-Magyarország megszállását kérték.⁵² A szeptember 20-án kelt jelentések ismét arról szólnak, hogy Moson és Sopron vármegyékben az 1898-as évfolyam bevonulása nagyon lassú ütemben halad előre.⁵³ Valószínűleg ezzel magyarázható, hogy toborzás szóba sem jöhetett, és hogy szeptember 26-án behívták az 1894-es, október 3-án pedig az 1893-as évfolyamot is.⁵⁴

A Fővezérség szabályozva a csendőrség, pénzügyőrség és határrendőrség működését 1919. november 1-én elrendelte, hogy „a háború veszélye esetén” életbelép a katonai határőrizet, és a nevezett alakulatok az illető határszakaszban működő katonai parancsnoknak rendeltetnek alá.⁵⁵

A lakosság győtrésére Nyugat-Magyarországon még egy, a különítmények garázdálkodását mintegy kiegészítő módszer kínálkozott: a határrendőrség, határ-csendőrség brutális fellépése. És bár úgy tűnik, hogy ez esetben a zaklatások és bántalmazások szociális különbségektől és politikai beállítottságtól függetlenül általában az „utazó közönség” ellen irányultak, mégis elsősorban a határmenti helységek rendszeresen Ausztriában dolgozó munkásait sújtották. Ezek az állapotok hovatovább annyira tarthatatlanokká váltak, hogy a különböző iratokban a szombat-helyi katonai körletparancsnokság, sőt Gorton tábornok, a budapesti angol katonai misszió vezetője is szóvá tette és kérte orvoslásukat.

A közönség panaszait a határrendőrség brutális magatartásáról — állapította meg a körletparancsnokság október 23-i átírata — hivatalos személyek is megerősítik. Egyes határkilépő állomásokon a közönségnek a vasúti kocsiból való leszállítása, útlevélvizsgálat, szidalmak és káromkodások között történnek. Pedig a loyális viselkedés a határon kiváltképp szükséges volna, a propagandát viselkedésük veszélyezteti és eredményteleníti. Ellentét van a magyar határrendőrség és az osztrák határrendőrség viselkedése között.⁵⁶ A külügyminisztérium december 23-án továbbította Gorton tábornok átíratát a miniszterelnökhöz a lajtaújfalusi textilgyár munkásainak panaszra tárgyában, amely szerint a határrendőrség a volt munkástanácsok tagjaival szemben kíméletlen eljárást tanúsít.⁵⁷ Más jelentések arról számoltak be, hogy a határrendőrség a Bécs felé utazó közönséget és a zsidókat tettelegesen bántalmazta, Gyanafalván pedig több alkalommal összetűztek és verekedéseket provokáltak a helybeli lakossággal.⁵⁸

Nyugat-Magyarország munkásviszonyait tanulmányozva az ellenforradalom hatalomra kerülése utáni hetekben, az első pillanatra is szembeszökő az azonnal jelentkező munkanélküliségnek még az ellenforradalom viszonyai között is nagy mérete. A gyárak nyersanyag és szénhiányra hivatkozva tömegesen bocsátották el munkásaikat. A vesztes háborút követő zilált gazdasági viszonyokhoz kapcsolódott még Nyugat-Magyarország bizonytalan státusa; idegen megszállás, elcsatolás, mind olyan nyitott kérdés volt, amely szintén nem kedvezett a zökkenésmentes gazdasági életnek és ipari termelő munkának. És ennek ismét elsősorban az üres kézzel utcára tett munkások itták a levét. Ugyanakkor az elbocsátás a politikai bosszúnak is egy formája volt: ezen az úton könnyűszerrel meg lehetett szabadulni a szakszervezeti funkcionáriusoktól, a renitenskedő munkásoktól.

A soproni szociáldemokrata párt augusztus közepi jelentése a város és a megye területén nagyarányú munkáselbocsátásokról számolt be, kiemelve a lajtaújfalusi gyárat, amely egyedül 640 munkását küldte el. A párt a soproni karhatalom parancsnokától, Bozó ezredestől munkanélküli segély folyósítását kérte.⁵⁹ Ligetújfalun a gyárak szintén elbocsátották munkásaikat, és ezáltal ott a munkanélküliek száma már 2000-re emelkedett. A katonai parancsnokság — „általános zavargásoktól” tartva — ez esetben sem munkanélküli segélyek folyósításával válaszolt, hanem megerősítette a karhatalmat.⁶⁰ Különben a Friedrich kormány már augusztus 13-i rendeletével megtiltotta a Tanácsköztársaság idején folyósított munkanélküli és szénsegély fizetését.⁶¹

A dolgozók életszínvonala ellen indított tőkés támadás másik eszköze a nagyarányú bércsökkenés volt. A GYOSZ augusztus második felében határozatot hozott, miszerint a maximális bérek nem haladhatják meg a Tanácsköztársaság idején fizetett

bérek, a „szovjetbérek” 50%-át. A valóságban a bérredukció ennél is nagyobb volt, miután a fehér pénz értékét is egyötödére csökkentették.⁶² Egy augusztus 28-ról kelt jelentés megállapítja, hogy a szovjetbérek leszállítására irányuló tendencia Nyugat-Magyarországon is minden vonalon megnyilatkozik. Példaként megemlíti a MÁV szombathelyi műhelyét és a Magyar Motort, ahol a munkások már redukált bért kaptak.⁶³

Sigray nyugat-magyarországi kormánybiztos a munkáselbocsátásokkal egyidejűleg végrehajtott bércsökkentéseket a „rend” fenntartása szempontjából veszedelmes jelenségnek tartotta. Augusztus 23-án az ipari és kereskedelmi alkalmazottak, munkások béreinek megállapítása tárgyában az alispánokhoz és polgármesterekhez címzett átiratában a következőket írta: Naponta merülnek fel panaszok, hogy a munkaadók a Tanácsköztársaság által megállapított és rendszeresített munkabérek fizetését a munkások és alkalmazottak előzetes figyelmeztetése nélkül megtagadják és ezáltal a helyreállított rendet és békés egyetértést megzavarják és a munkásokat a munka beszüntetésére kényszerítik. Tekintettel arra, hogy — úgymond — minden zavar, még a legcsekélyebb elégtelenség is, mélyreható bajoknak lehet a kútforrása, azonnali intézkedéseket kért, hogy fizessek a Tanácsköztársaság béreit, míg újból nem szabályozzák. Sigray átiratának további részéből kiderül, hogy nem a munkások, hanem a burzsoázia érdekeit védelmezte, azt a polgári rendet féltette, amelynek őrizetére őt a kormány kirendelte és amelyet most a burzsoázia elvakultságával és szűkkeblűségével felidézhető munkászavargásokkal maga látszott fenyegetni. Figyelmeztessék a munkaadókat — írta —, hogy most hazafias kötelességük a rend fenntartásához még anyagi áldozatok árán is hozzájárulni, másrészt a rend fenntartása az ő személyes és anyagi érdekük is, mert az elbocsátott munkások a rendet felbontják, s kétségbeesésükben a letűnt felforgató eszmékhez csatlakoznak, tengernyi bajt, zavart okoznak, amelyeknek elsősorban a munkaadók vallják kárát. Sigray felszólította az alispánokat és polgármestereket, hogy a legerélyesebben hassanak oda, hogy a munkások a gyárakból sem anyagihiány, sem más címen ne bocsátassanak el, s ha ez elkerülhetetlen, közmunkáknál foglalkoztassák őket.⁶⁴

Sigray átirata természetesen nem tudta útját állni sem a munkanélküliség növekedésének, sem a bérek rohamos csökkentésének. Annyit azonban elért, hogy a gyárosok finomabb módszerek alkalmazásával is próbálkoztak. Adataink vannak arra, hogy helyenként magukat a munkásokat igyekeztek rávenni a bércsökkentések kimondására, hogy ezzel is precedenst teremthessenek a munkabérek általános leszállítására. Így például augusztusban a körmendi munkások kijelentették, hogy nem azonosítják magukat a „letűnt rendszerrel”, és hogy lehetetlennek tartják a „felcsigázott” munkabérek, amiért is hajlandók béreiket 50%-kal leszállítani; igaz, hogy ugyanakkor az élelmiszerárak csökkentését is kérték.⁶⁵ Más alkalommal a béreket a munkásság képviselőivel való tanácskozás után szállították le, hogy ennek a „megegyezés” látszatát kölcsönözhessek. Augusztus 31-én Sárváron az igazgatók és megbízottak tanácskozása után a Vas megyei Cukorgyár 60%-ot, az uradalmi téglagyár 60%-ot, a Krausz téglagyár 60%-ot fizetett, a sárvári műselyemgyár pedig a március 21-e előtti béreket.⁶⁶

A szombathelyi polgármester szeptember 11-i jelentése alapján viszont arra következtethetünk, hogy a „megegyezés” nem ment mindenütt simán, annak ellenére, hogy a gyárosok újonnan visszaszerzett hatalmát ezekben a napokban Nyugat-Magyarországon a különítmények terrorakciói is támogatták. A munkabérek „rendezése” tárgyában Szombathelyen is tartottak értekezletet. Ezen az értekezleten a munkások odányilatkoztak, hogy a magas megélhetési viszonyok mellett a munkabérek leszállítását nem tartják kivihetőnek és kijelentették, hogy amíg a közszükség-

leti cikkek árát le nem szállítják, az egész egyeztetési kísérlet nem hozhat sikert.⁶⁷

1919 őszétől a munkásság erejéhez képest kisebb-nagyobb sztrájkokkal tiltakozott a munkafeltételek rosszabbodása, az akkord bevezetése és a leszállított béreknek az infláció következtében való további romlása ellen. November utolsó napjaiban a szombathelyi MÁV javítóműhely munkásai léptek sztrájkba. A műhely kb. 750 munkással egész Dunántúlra dolgozott. A forradalom előtt a munkások 30%-a keresztényszocialista, a többi szociáldemokrata, vagy erősen szociáldemokrata beállítottságú volt. A szombathelyi katonai parancsnokság jelentése szerint ez a műhely volt a kommunizmus idején a diktatúra legerősebb támasza. A jelentés a munkások hangulatáról és a sztrájk megindulásának körülményeiről a következőkben számolt be: „Az ellenforradalom után az a meggyőződés kapott lábra, hogy a vörösöket megrendszabályozni nem lehet. Az akkord rendszer bevezetésének hírére nyomban sztrájkba léptek, s kísérletet tettek, hogy a forgalmi alkalmazottakat is sztrájkba vonják.”⁶⁸ A sztrájk kimenetelére nincsenek adataink; november 27-én Sigray a MÁV budapesti igazgatóságától egy bizottság sürgős kiküldését kérte, amely a műhelymunkások sztrájkjának kérdését megvizsgálja.⁶⁹ A szombathelyi katonai körletparancsnokság átíratára a Fővezérség a munkásság „főkolomposainak” a letartóztatását ajánlotta.⁷⁰

1920 telén, februárban, a Ganz Rt. szombathelyi villanytelepének munkásai indítottak sztrájkmozgalmat béremelés céljából. Fizetésük olyan nyomorúságosan csekély volt, hogy fellépésüket még a szombathelyi katonai parancsnokság is „teljesen jogos”-nak tartotta.⁷¹ Március 17-én élelmiszerhiány, nagymértékű levonások és a béremelés megtagadása miatt a brennbergi munkások szüntették be a munkát. Fontos közérdekre való hivatkozással még a soproni polgármester is a munkások kérésének sürgős teljesítését tolmácsolta a soproni széntörzstnek.⁷² A sztrájkot az üzemvezetőség a járási katonai parancsnokság és a polgári hatóságok „közbenjöttével” intézte el: Sopronból egy géppuskákkal megerősített gyalogos századot rendeltek ki Brennbergbe.⁷³

A terror és a munkanélküliség elleni menekvés egyik formája a kivándorlás volt, amely nagyrészt Ausztria felé irányult. A dunántúli központi kormánybiztos 1919. október 31-i jelentése szerint az osztrák főkonzulátus naponta 2—300 utazási engedélyt adott ki e célból. Pallavicini különösen a katonaköteles egyének és a bányászok kivándorlását tartotta veszélyesnek és az útlevélkiadás megszigorítását kérte. Más forrás szerint 1919 őszén egyedül a Nyugat-Magyarországi Kormánybiztosság területén kb. 1400—1500 munkás foglalkozott a Belgiumba való kivándorlás gondolatával. Elhatározásukat az általános munkanélküliséggel indokolták.⁷⁴

Míg az ellenforradalom munkásellenes rendszabályai Nyugat-Magyarországon elsősorban a német nemzetiségű lakosságot sújtották, addig a mezőgazdaság forradalom előtti állapotának visszaállításától az uradalmak és nagybirtokok zömében magyar mezőgazdasági munkássága és cselédsége szenvedett. A Horthy csapatok által megszállt területeken már egy hónappal az ellenforradalom hatalomra kerülése után a Tanácsköztársaság idején fizetett bérek 25—30%-ára szállították le a mezőgazdasági béreket. A Friedrich kormány szeptember 3-án érvénytelenítette a földmunkások előnyös kollektív szerződéseit, szeptember 17-én pedig elrendelte a gazdasági cselédek természetben kiadható gabonajárandóságának leszállítását.⁷⁵

* * *

Az ellenforradalom lerombolta a Tanácsköztársaság idején Nyugat-Magyarországon kiépült német területi és kulturális autonómiát, eltörölte a Tanácsköztársaság, sőt a Károlyi kormány valamennyi a nemzetiségek egyenjogúsítására vonat-

kozó rendeletét. Gyakorlatilag azonban mégis számolnia kellett a forradalom örökségével. Az augusztus 15-én megalakult második Friedrich kormánynak már volt nemzetiségügyi minisztériuma Bleyer Jakabbal, a sváb budapesti egyetemi tanárral az élén. A Nemzeti Kisebbségek Minisztériumát az integritás eszméje hatotta át, fő célja nem Magyarország nemzetiségi kérdésének rendezése volt, hanem az elszakadt nemzetiségek visszaterelése magyar impérium alá.⁷⁶ Tevékenysége három irányú volt: 1. nemzetiségi rendeletek megalkotása és végrehajtási kísérlete; 2. a Szlovák Autonómia terv kidolgozása; 3. harc Nyugat-Magyarország megtartásáért.⁷⁷

Az ellenforradalom különböző hatalmi csoportosulásai mögött felsorakozó magyar uralkodó osztályoknak a német nemzetiség irányában követendő politika tekintetében nem volt egységes álláspontjuk. A nyugat-magyarországi kérdéssel hivatalból foglalkozó politikusok és kormányzervek egy része, Bleyer Jakab, a nemzetiségügyi miniszter, gróf Sigray Antal kormánybiztos, a nyugat-magyarországi képviselők, Gratz Gusztáv, Magyarország bécsi követe világosan látták, hogy ha a magyar kormány Nyugat-Magyarország hovatartozásának eldöntése érdekében népszavazást kér, pusztán terror-rendszabályokkal nem lehet olyan atmoszférát teremteni, hogy ha a népet megkérdik, Magyarország mellett döntsön. Sigray már kormánybiztosi működésének első napjaiban kérte a kormányt, hogy a polgári rend megszilárdítása és netán osztrák agitátoroktól való megvédése céljából táviratilag hatalmazzák fel annak hivatalos kijelentésére, hogy a német ajkú lakosság nemzetiségi követelése — magyar és német nyelv egyenjogúsítása — törvény útján biztosíthatni fognak. „Ettől ma annál inkább sem lehet eltérni, — írta talán első helyzetjelentésében —, mivel az előző kormányok ezt intézményileg is biztosították és részben végre is hajtották.”⁷⁸ Sigray ennek alapján remélte, hogy a német nyelvű községek képviselőtestületei ünnepélyes határozatokkal kijelentik majd a magyar államhoz való hűségüket, elítélnek minden elszakadási mozgalmat és hogy mindezzel hatást gyakorolnak a párizsi békekonferencia döntéseire.

Friedrich és Bleyer táviratai alapján Sigray augusztus 17-én közhírré tette, hogy addig, amíg Magyarország németajkú lakosságának követelése törvényhozás útján biztosíthatnak, a német nyelvnek a magyar nyelvvel való egyenjogúsítása a közigazgatásban, bíróságok előtt, és iskolákban biztosíthatik.⁷⁹

Augusztus 20-án a Minisztertanács elfogadta a 4044/1919. M. E. sz. rendeletet a nemzeti kisebbségek egyenjogúsításáról. A rendelet elismerte Magyarország nem magyar népeinek önálló nemzeti egyéniségét és kiterjesztette a nyelvhasználat jogát (a nemzetiségek a községek közgyűléseitől az országgyűlésig anyanyelvüket használhatják; törvényeket, kormányrendeleteket a nemzetiségek nyelvén is kell adni; közigazgatási hatóságokhoz mindenki saját anyanyelvén fordulhat, stb). Kilátásba helyezte a saját anyanyelvű képzést, kimondotta, hogy bármely nemzetiségű polgár elfoglalhat bármely hivatalt vagy méltóságot, stb. A rendelet néhány nap múlva megjelent a nyugat-magyarországi lapokban, míg a kormány hivatalos lapja, a Budapesti Közlöny csak a románok kivonulása után, november 19-én közölhette.⁸⁰

Ezekben a napokban Bleyer nemzetiségügyi miniszter Sopronba látogatva kifejtette, hogy Nyugat-Magyarország az igazság és a jog lábaltiprása nélkül nem csatlakozhat Ausztriához. Megszállásról szó sem lehet, de a népszavazást is igazságtalannak tartják. Kijelentette: a német autonómia már meg is valósult.⁸¹ Ez a kijelentés a Friedrich-kormány nemzetiségi rendeletére vonatkozott. De szögezzük le újból: a 4044 M. E. számú „a nemzeti kisebbségek egyenjogúsításának haladéktalan érvényesítése” címet viselő, valójában csak nyelv-rendeletet, valamint a hozzá kapcsolódó szakminisztériumi utasításokat és rendeleteket sohasem hajtották végre. Eltekintve a Fővezérség, a katonai hatalom még az ilyen korlátozott engedélyt is sokalló,

soviniszta álláspontjától, a nagyszámú fasiszta és félfasiszta jellegű, területvédő egyesületek erőszakosan magyarosító politikájától, a rendelet a magyar tisztviselőkkel működő országos és helyi hivatalokban is mindenütt nagy ellenállásra talált.

„Hasztalan jelentek meg a különböző rendeletek a nyelvi egyenjogúságot illetően, a helyzeten az nem változtatott semmit — állapította meg a sopron vármegyei katonai parancsnok jelentése. — A községi jegyzők nagy része ma is magyarul szerkeszti beadványait, a lakosok hiába tiltakoznak.⁸² Rábaszentmiklósról jelentették, hogy a német nyelv használatát a 4044. sz. rendelet biztosította ugyan, de nem tartják be. Hivatkoztak a szombathelyi törvényszék által kiadott hirdeteményekre, végzésekre, és más iratokra, amelyek magyarul jelentek meg.⁸³ A példákat lehetne tovább sorolni. 1922. január 19-én, amikor már rég lezárult az egész nyugat-magyarországi kérdés, Sigray parlamenti felszólalásában kijelentette, hogy ha a 4044. sz. rendeletet „keresztül lehetett volna vinni”, ez megnyugtatta volna a lakosságot.⁸⁴ Ez a rendelet kudarcának nyílt beismerése volt.

Miközben az ellenforradalmi rendszer különböző rendű és rangú képviselői nyílt ellentmondásba keveredtek abban a tekintetben, hogy a terület hovatarozásának eldöntésére akarnak-e tehát népszavazást vagy sem, Nyugat-Magyarországon tucatnyi szerv fogott szívós munkába, hogy a közvéleményt a Magyarországon való maradás irányában megdolgozza.

Bleyer nemzetiségügyi minisztériumának „német főosztálya” bevallotta az alábbi program alapján kezdte meg működését: 1. Politikai és propaganda működés a németiség jogos érdekeinek megvalósításáért a magyarsággal való együttműködés érdekében; 2. a magyar államhoz való ragaszkodás ébrentartása a megszállott ország-részekén; 3. a megszállott országrészekben a sérelmek felvetése; 4. Nyugat-Magyarországon a legszélesebbkörű propaganda az Ausztriához való csatolás ellen, és annak a „közkívánságnak” megteremtése, hogy Nyugat-Magyarországon népszavazást rendelkezjenek el; 5. a magyarországi németek távoltartása az allddeutsch mozgalomtól, stb.⁸⁵ A németek nemzetiségi követeléseinek komoly támogatására azonban nem került sor. Maga a Nemzetiségügyi Minisztérium is egyre inkább a szélsőséges fajvédők támadásának keresztüztüzebe került, akik működésében hazafiatlan „unterströmungokat” láttak, míg végül fel is oszlatták.

1919 őszén már szerteágazó propaganda-szervezet irányította Nyugat-Magyarországon a német városokban és községekben kifejtendő magyar propagandát. Az apparátus élén a szombathelyi katonai körletparancsnokság állott. Az osztrák határ mentén 60 törzstisztet helyezett el, akik az osztrák „mozgolódást” figyelték; minden járásba mozgó propaganda járort küldött, Szombathelyen pedig külön sajtóosztályt állított fel, amely 6 újsággal rendelkezett. A propaganda céljait szolgálta Sopronban a Bleyer minisztérium irányításával működő *Deutsches Haus* is. Tevékenységükbe később bekapcsolódott az irredenta *Társadalmi Egyesületek Szövetségének* számtalan fiókja; mindenekelőtt a *Területvédő Liga*, a *MOVE*, az *Ébredő Magyarok*, a *Nyugatmagyarországi Liga*.

Eckhardt Tibor, a külügyminisztérium és a Fővezérség összekötője a nyugat-magyarországi helyzet megismerése terén szerzett benyomásairól szeptember elején jelentést írt a külügyminiszternek. Kétségtelenül cinikus jelentésében a nyugat-magyarországi propagandaszervezet működéséről, a propaganda tartalmi vonatkozásairól a következőket olvashatjuk: „A propaganda nem politikai jelszavakkal, hanem gazdasági alapon folytatható eredményesen. A nyugati megyék németje paraszt, és itt is önző és anyagias. Jól bevált érvek: Magyarországról semmi élelmet nem kapnak, sőt szűkös termésük egy részét is át kell engedni a koplaló Bécsnek; a jelenlegi tisztviselőket el fogják bocsátani; földjük egy részét elveszik és kiosztják a

Deutsch-Böhmenből menekült németek között. Üzleteiket az Ausztriától elszakadt részek elköltöző kereskedői fogják tönkretenni. Ezenkívül az egyetlen sikerrel kijátszható politikai tényező az osztrák belpolitika zavarainak ismertetése, a bolsevizmus rémének falrafestése és ezzel szemben a magyar polgári és keresztény kormány kiemelése...”⁸⁶

Ennek a propagandának közvetlen célja az volt, hogy a lakosságot hűségnyilatkozatok tételére bírják, amelyekben tiltakoztak az elcsatolás ellen, kifejezték a Magyarországgal fennálló évezredes államkapcsolathoz való törhetetlen ragaszkodásukat, cáfolták az osztrák sajtónak a németek üldözésére vonatkozó híreit. Ezeket a nyilatkozatokat, amelyek némelykor a kormány (Friedrich, Huszár) iránti bizalom kifejezését is tartalmazták, azután továbbterjesztés végett elküldték a külügyminisztériumnak, nemzetiségi minisztériumnak, vagy egyenest a budapesti antant misszióknak, átadták Nyugat-Magyarországra érkező magyar és antant politikusoknak.

A hűségnyilatkozatok alapvető fogyatékosága és szépséghibája eredetükben gyökerezett: óriási mennyiségük ellenére is zömükben felülről produkálták őket, vagy kényszer hatására születtek. A külügyminisztérium „békeelőkészítő” irodájának anyagai között szeptember 11-i kelettel található egy irat, amelyben arról van szó, hogy az amerikai misszióhoz 26. Ausztriához való csatlakozás ellen protestáló sürgöny érkezett Nyugat-Magyarországból. Az irat felhívja az illetékesek figyelmét, hogy a 26 sürgöny szóról-szóra egyforma, és kéri, értesítsék a „rendezőket”, hogy ez feltűnő.⁸⁷ Október 26-án a külügyminiszter értesítette Sopron vármegye alispánját, hogy megkapták Dérföld, Felsőlászló, Répceköhalom községek tiltakozását az elszakítás ellen. „Ezen mellékelt népgyűlési határozatok — folytatódik az átirat — azonos szövegű nyomtatványok felhasználásával állították ki, és azt a látszatot keltik, hogy nem a lakosság közvetlen spontán akaratmegnyilvánulását tartalmazza, hanem egy-felsőbb hatóságok által egységesen szervezett akció eredményei, amiért is nem tartják alkalmasnak arra, hogy jelen alakjaiban a békekonferencia elé terjesztessenek.”

A külügyminisztérium azt tanácsolta az alispánnak, hogy a tiltakozásokat újra állítsák ki, de különböző szövegezésben.⁸⁸ December 12-én Sigray kormánybiztos felkérte a hozzátartozó alispánokat, hogy a békekonferencia megindulására való tekintettel „az annyiszor hangoztatott indokok felhasználásával” hassanak oda, hogy mennél számosabb községből, mennél számosabb oly értelmű nyilatkozatot küldjenek a nemzeti kisebbségek miniszteréhez, amelyben tiltakoznak az elcsatolás ellen. Sigray megnyugtatta hivatalnokait: „Elégséges, ha a nyilatkozatot néhány községi előljáró írja alá.” Felhívta figyelmüket: „A nyilatkozatok ne legyenek sem sokszorosítva, sem nyomtatás útján előállítva, hanem lehetőleg elűtő tartalmúak.”⁸⁹

A megyei, városi, falusi közgyűlések és testületek, a különböző szervezetek és egyetek ilyen és ehhez hasonló eljárással készült tiltakozásai és hűségnyilatkozatai ma is nagy számmal találhatók a budapesti és nyugat-magyarországi levéltárakban. A lakosság valóságos hangulatának megítélésére annál kevesebb adat áll rendelkezésünkre. Bizonyos Du Bois úr memoranduma az amerikai békedelegáció irataiból, amely azért érdekes, mert 1919 november 28—30-i nyugat-magyarországi utazása alapján azzal a közvetlen céllal készült, hogy informálja a békekonferenciát, ha újból foglalkozni kívánna Nyugat-Magyarország sorsával; katonai parancsnokok és magyar tisztviselők jelentései, akik azon igyekezetükben, hogy saját hivatali működésüket kedvező és eredményes színben tüntessék fel a rendszer urai előtt, többnyire szépítették a való helyzetet. Végül, de nem utolsósorban ismerjük a terrort, amely az ellenforradalom hatalomrakerülését Nyugat-Magyarországon is kísérte, az ipari és földmunkások életnívójának mélyre zuhanását a Tanácsköztársaság megdöntése után, a német kulturális és területi autonómia eltörlését, a közvélemény gúzsbaköté-

sét, az ipari és élelmicikkek hiányát, a csempészkedés virágzását. Mindezen tényezőknél a lakosság hangulatára gyakorolt negatív hatását különösebb képzelőerő nélkül is sejthetjük.

Sopron vármegye katonai parancsnoka 1919. november 4-i „vörös defenzív” heti jelentésében a helybeli földmunkások és munkások hangulatáról a következőket írta:

„A lakosság kommunizmus iránti ellenszenvé fennáll (birtokosok, gazdák, kisiparosok). A nincstelen földmunkások és egyéb munkásokról ez nem mondható. A kommunizmus hatása a földmunkások között oly vidékeken észlelhető, hol nagyobb uradalmak a földszerzést megakadályozzák, hol zsellérek, gazdasági cselédek nagyobb számban vannak együtt. Legkedvezőtlenebbek a viszonyok Eszterházán (Eszterházi birtok) és Rőjtökön (br. Berg birtok). A kapuvári járásban a nincstelen földmunkások között egy bizonyos mozgalom észlelhető az elmúlt évi Búza—Barna földosztás következtében, amin az ottani nagybirtokosok földek bérbeadásával igyekeztek segíteni. Az ipari munkások hangulatát illetően a helyzet kedvezőtlenebb, főleg a határmenti községekben, akik legnagyobb része Ausztriában dolgozó gyári munkás, akik között a szociáldemokrata és kommunista agitáció akadálytalanul folyhatik...” A jelentéstevő szerint a helyzet csak akkor javult, amikor Sopronban és Brennbergben a szakszervezetek a legtöbb munkaágban beszüntették tevékenységüket. (Illetve kényszerítették őket a tevékenység beszüntetésére.)⁹⁰

Moson vármegye kormánybiztosa szeptember 19-i jelentésében a „német kérdésről” nyilatkozott meglepő őszinteséggel:

„A vármegye azon részén, amelyet az entente Ausztriának ítélt oda, a németiség magatartása velünk szemben hivatalba léptemkor minden, csak kedvező nem volt” — írta. Ennek okát a „nagynémet izgatás” mellett közigazgatási hibákban és visszaélésekben látta, közéleti visszaélésekkel és a legfőbb közszükségleti cikkek teljes hiányával magyarázta:

Gróf Sigray, Erdődy és Lehár eklatáns szereplése után nem szorul bővebb bizonyításra, hogy a Tanácsköztársaság megdöntése után a magyar földbirtokosság visszaállt Magyarországra, az ellenforradalmi rendszer oldalára, állásfoglalásukban osztozott a klérus, a legtöbb magyar hivatalnok és értelmiségi. A munkásság és a parasztság szegényebb tömege viszont — véleményünk szerint sokkal inkább mint a Károlyi kormány idején — Ausztria felé fordult. Az okok, amelyek miatt esetleg a Károlyi éra alatt Magyarország és Ausztria között ingadoztak, a Tanácsköztársaság idején pedig — elsősorban a munkásságra gondolunk — Magyarországhoz húztak, megszűntek. A földreform megvalósítására, a szociális és nemzetiségi felemelkedés lehetőségére vonatkozó reményeik szertefoszlottak, s mindezek helyébe az ellenforradalmi rendszertől fokozott nemzetiségi és szociális elnyomást kaptak.

A Tanácsköztársaság bukása után Nyugat-Magyarországon az állami hovatartozás kérdésében kialakult néphangulat egyik sajátossága, hogy a munkásság, annak baloldali kommunista, szociáldemokrata elemei is az Ausztriához való csatlakozásban láttak kiutat szorongatott helyzetükből. Az ő esetükben a bérmozgalmak, katonai behívások megtagadása mellett Nyugat-Magyarország Ausztriához való Anschlussának jelszava is az ellenforradalmi rendszer elleni tiltakozás egyik formája volt. 1919 őszétől nyugat-magyarországi munkásküldöttségek, kik segítséget kérve híreket vittek a rémuralomról Ausztriába, sürgették Nyugat-Magyarország átcsatolásának végrehajtását. A magyar kormányzati bizalmas jelentései szerint vitathatatlan kapcsolat állt fenn az ugyanilyen irányban is működő osztrák, valamint a Bécsbe menekült magyar és nyugat-magyarországi kommunisták között is.⁹¹ A német-osztrák demokratikus köztársaság ha a kapitalizmus alóli társadalmi felszabadulást

nem is, de a nyelv azonossága mellett mindenesetre polgári demokratikus szabadságjogokat biztosított a fehérterror borzalmaival szemben. Ugyanakkor az augusztus 17-i, 252 német község Ausztriához való csatlakozását kimondó demonstráció szétkergetése után, az életbeléptetett egyéb megtorló intézkedések és a szigorú sajtócenzúra közepette az Ausztriához való csatlakozás eszméjének nyílt hirdetése teljességgel lehetetlenné vált. Az autonómia gondolat, bár ismételten felmerült a nyugat-magyarországi pártok és a Huber vezette nemzetgyűlési képviselők részéről, az ellenforradalmi rendszer sovíniszta politikája következtében egyre inkább talaját veszítette. A magyar kormánykörök befelé hallgatásba burkolóztak azonban az osztrák kormánnyal folytatott tárgyalásaikban maguk is megkísérelték ennek gyümölcsöztetését.

* * *

Az 1919. augusztus 12-én felállított Nyugat-Magyarországi Kormánybiztosság vezetését Sigray 1920 januárjában keresztény nemzeti egyesülés párti képviselővé történt megválasztása után 1920 augusztusáig gróf Cziráky József látta el. Ekkor fél-évre megszűnt a Kormánybiztosság működése. 1920. november 13-án a kormány a nyugat-magyarországi kérdés egységes irányítása céljából újból felállította a Nyugat-Magyarországi Kormánybiztosságot és annak vezetésével újból Sigrayt bízta meg. A Kormánybiztosság tényleges újjászervezésére csak 1921. januárjában került sor, de hatásköre most már csak három megyére, Vas-ra, Sopron-ra és Moson-ra terjedt ki.

JEGYZETEK

- ¹ OL. ME. XXXVII—1919—3798. Lásd még ehhez: *Soós Katalin, G*, A nyugat-magyarországi kérdés. (1918—1919) Budapest. 1962.
- ² OL. ME. XXII—1919—3802.
- ³ OL. ME. XXXVII—1919—3798.
- ⁴ Népszava 1919. aug. 5.
- ⁵ OL. ME. XXXVII—1919—3798.
- ⁶ *Karsai Elek*, Kormánybiztosok hatásköre és tevékenysége az ellenforradalmi rendszer első hónapjaiban. Levéltári Közlemények XXVI. kötet. 1955. 208. 1.
- ⁷ SZÁL. NyKmb. eln. 1919—26.
- ⁸ *Karsai*, i. m. 211. 1.
- ⁹ SAL. Soproni alispáni iratok 1919—12 038.
- ¹⁰ *Vö. Karsai*, i. m. 210—211. 1., *Nemes Dezső*, Az ellenforradalom története Magyarországon 1919—1921. Budapest 1962. 50—51, 58—59. 1.
- ¹¹ *Sigray Antal*, Nyugatmagyarország az ellenforradalomban. Új Magyar Szemle 1920. 2. szám 150. 1.
- ¹² Sopronvármegye 1919. dec. 28.
- ¹³ A dunántúli ipari munkások, bányászok, szegényparasztok harcát az ellenforradalom hatalomrajutása ellen *Nagy Zsuzsa* ismerteti a Századok 1955. 2. számában 221—241. 1.
- ¹⁴ *Sigray*, i. m. 184. 1.
- ¹⁵ SZÁL. NyKmb. eln. 1919—30.
- ¹⁶ SZÁL. NyKmb. eln. 1919—62.
- ¹⁷ OL. ME XXXVII—1919—4141.
- ¹⁸ Uo.
- ¹⁹ HL. VKF. I—1919—235.
- ²⁰ SZÁL. NyKmb. eln. 1919—41.
- ²¹ *Sigray*, i. m. 152. 1. — A Szövetséges és Társult Hatalmak a Saint Germain-i békeszerződésben az osztrákok által igényelt Nyugat-Magyarországot Moson megye keleti részének kivételével népszavazás nélkül Ausztriához csatolták.
- ²² HL. VKF. I—1919—235.
- ²³ Uo.
- ²⁴ *Karsai*, i. m. 217. 1.
- ²⁵ Uo. 218. 1.
- ²⁶ SZÁL. NyKmb. eln. 1919—(Szám nélkül)
- ²⁷ Uo.
- ²⁸ Lásd erre: Iratok az ellenforradalom történetéhez I. kötet. Az ellenforradalom hatalomrajutása és rémuralma Magyarországon. Szerkesztette és a bevezető tanulmányt írta: *Nemes Dezső*. A kötet iratanyagát összeállították és a szerkesztésben részt vettek *Karsai Elek*, *Kubitsch Imre* és *Pámlényi Ervin*. Második kiadás Budapest 1956.
- ²⁹ *Sigray*, i. m. 148. 1.
- ³⁰ Népszava 1919. okt. 4.
- ³¹ Népszava 1919. okt. 3.
- ³² SZÁL. NyKmb. eln. 1919—40.
- ³³ SZÁL. NyKmb. eln. 1919—31.
- ³⁴ Sopronvármegye 1919. aug. 23.
- ³⁵ Sopronvármegye 1919. szeptember 5.
- ³⁶ SZÁL. NyKmb. eln. 1919—103.
- ³⁷ OL. ME. 1919—XXXVII—4150.
- ³⁸ SZÁL. NyKmb. korm. 1919—31.
- ³⁹ SZÁL. NyKmb. korm. 1919—80.
- ⁴⁰ SZÁL. NyKmb. eln. 1920—24.

- 41 SZÁL. NyKmb. korm. 1919—178.
42 SZÁL. NyKmb. korm. 1920—882.
43 PI. Arch. XXII—7—1919/27.
44 Uo.
45 The Treaty of Saint Germain. Selected and edited by *Nina Almond* and *Ralph Haswell Lutz*. 1935. Stanford University Press. No. 156.
46 Közli: Iratok... I. kötet i. m. 161. l.
47 Vasvármegye 1919. szept. 12.
48 Népszava 1919. okt. 2.
49 Iratok I. kötet i. m. 180—182. l.
50 SÁL. Sopron thjv. tanácsa I—1919—23.
51 HL. VKF—I—1919—510.
52 SZÁL. NyKmb. korm. 1920—273; HL. VKF. II—1919—926.
53 SZÁL. NyKmb. korm. 1919—2071.
54 SZÁL. NyKmb. korm. 1920—273.
55 SZÁL. NyKmb. eln. 1919—246.
56 SZÁL. NyKmb. korm. 1919—1092.
57 OL. ME. XXXVII. 1919—6919.
58 SZÁL. NyKmb. korm. 1919—555, 967; 1920—41.
59 SZÁL. NyKmb. korm. 1919—18.
60 SZÁL. NyKmb. eln. 1919—2.
61 Iratok... I. kötet i. m. 128. l.
62 Uo. 38. l.
63 SZÁL. NyKmb. korm. 1919—47.
64 SZÁL. NyKmb. korm. 1919—18.
65 SZÁL. NyKmb. korm. 1919—47.
66 SZÁL. NyKmb. korm. 1919—71.
67 SZÁL. NyKmb. korm. 1919—1276.
68 SZÁL. NyKmb. eln. 1920—7.
69 SZÁL. NyKmb. korm. 1919—1654.
70 SZÁL. NyKmb. eln. 1920—7.
71 SZÁL. NyKmb. eln. 1920—81.
72 SÁL. Soproni thjv. tanácsa IX—1919—13.
73 HL. VKF. 1920—12 859.
74 SZÁL. NyKmb. korm. 1919—232; SÁL. Soproni thjv. tanácsa. I.—1919—23.
75 Iratok... I. kötet. i. m. 134. l., 136—137. l.
76 *Bellér Béla*, Az ellenforradalom első éveinek nemzetiségi politikája. (1919—1922.) Századok 1963. 6. sz. 1281—1282. l.
77 Uo. 1284. l.
78 SZÁL. NyKmb. eln. 1919—22.
79 SZÁL. NyKmb. korm. 1919—2027.
80 Sopronvármegye 1919. aug. 25.
81 Sopronvármegye 1919. aug. 22.
82 OL. ME. XXXVII—1919—6492.
83 SZÁL. NyKmb. eln. 1919—305.
84 Az 1920. évi február 16-ra összehívott Nemzetgyűlés Naplója. Bp. 1292.
85 OL. ME. XXII—1919—5768.
86 OL. ME. XXXVII—1919—4895.
87 OL. Küm. Békeelőkészítő iroda 1919—38.
88 OL. ME. XXXVII—1919—4895.
89 SÁL. Soproni alispáni iratok 1920—64.
90 OL. ME. XXXVII—1919—6492.
91 SZÁL. NyKmb. eln. 1919—71.

Katalin Soós:

Die ORGANISIERUNG DES REGIERUNGSKOMISSARIATS IN WESTUNGARN

In Westungarn hat das Feldbachkommando von Baron Lehár die Rätewacht niedergeschlagen. Durch die Ernennung des Grafen Antal Sigray zum Regierungskommissar der Komitate Moson, Sopron, Vas und Zala sowie für das Gebiet der Stadt Sopron am 12. August 1919 war die Institution des Regierungskommissariats zeitlich zum erstenmal in Westungarn organisiert worden, deren ungarischer Charakter dermaßen klar war, dass man nicht einmal versuchte, sie als irgendeine deutsche Autonomie darzustellen. Ihre Einführung im ganzen Lande bedeutete unter anderen eine gegenrevolutionäre Dezentralisation, die Entgegenstellung der Hauptstadt, die revolutionäre Traditionen besass, mit der eher konservativen Provinz, die von der Konterrevolution gegen die revolutionären Kräfte in der Geschichte nicht zum erstenmal ausgespielt zu werden versucht wurde. Sigray hat sich drei Ziele gesetzt: Herstellung des bürgerlichen Systems, Organisation der Armee, die Verschönerung Westungarns vor feindlicher (österreichischer) Okkupation d.h. seine Rettung für Ungarn. Der Terror, den man nach dem Machtantritt der Gegenrevolution gegen die Kommunisten und Arbeiter geführt hat, erstreckte sich bald auf jeden Exponenten der Räterepublik und hatte als Begleiterscheinung regelmässig organisierte Pogrome gegen die Juden und die deutschstämmigen Anschlussanhänger gehabt.

Die Gegenrevolution hat mit der während der Räterepublik in Westungarn ausgebauten kulturellen und territorialen Autonomie aufgeräumt und alle Verordnungen der Räterepublik über Gleichberechtigung der Nationalitäten getilgt. Die sich hinter den verschiedenen Mächtigkeitsgruppen der Gegenrevolution anreihenden ungarischen Herrscherklassen vertraten zwar über die Politik gegenüber den Nationalitäten keinen einheitlichen Standpunkt, hatten aber mit den Erben der Revolutionen rechnen müssen. So wurde das sog. Ministerium für Nationale Minderheit errichtet, und am 20. August hat der Ministerrat die Verordnung Nr. 4044/1919 ME. genehmigt. Der Erlass über die „Sofortige Durchsetzung der Gleichberechtigung der Nationalitäten“ wurde nie durchgeführt. Statt dessen wurde in Westungarn eine weitverzweigte Propagandaorganisation zur Führung ungarischer Propaganda in den deutschen Städten und Gemeinden aufgestellt. Ihr direktes Ziel war, die Bevölkerung zu „Loyalitätserklärungen“ zu bewegen, in denen sie gegen die Abtrennung protestiert. Die Dokumente, von denen die wahre Stellungnahme der Bevölkerung klar hervorgeht, zeugen dafür, dass sich die ungarischen Gutsbesitzer zurück an die Seite Ungarns, des gegenrevolutionären Systems stellten, an ihrer Stellungnahme haben sich der Klerus, die meisten ungarischen Beamten und Intelligenzen beteiligt. Die Masse der Arbeiter und der Bauern war vielmehr nach Österreich orientiert, als zur Zeit der Károlyi-Regierung. Im Falle der kommunistischen und der sozialistischen Elemente der Arbeiterschaft war der Anschluss Westungarns an Österreich neben den Lohnkämpfen ebenfalls eine Form des Protestes gegen das konterrevolutionäre System. Der Gedanke der Autonomie hat, obwohl er wiederholt aufgetaucht war, infolge der chauvinistischen Politik des Systems den Boden unter den Füßen immer mehr verloren. Die ungarische Regierung hat sich nach innen in Schweigen gehüllt, hatte aber während der Verhandlungen mit der österreichischen Regierung versucht, dies zu verwerten.

Das am 12. August 1919 aufgestellte Regierungskommissariat in Westungarn stand nach der Wahl Sigrays zum Abgeordneten der Partei der Christlich — Nationalen Vereinigung im Januar 1920 bis August 1920 unter der Führung des Grafen József Cziráky. Da hörte die Tätigkeit des Regierungskommissariats für ein halbes Jahr auf. Am 13. November 1920 hat die Regierung das Regierungskommissariat von Westungarn zur einheitlichen Lenkung der Frage Westungarns erneut aufgestellt und mit dessen Führung wieder den Grafen Sigray betraut. Zur tatsächlichen Reorganisation des Regierungskommissariats kam es aber erst im Januar 1921, sein Wirkungskreis erstreckte sich aber nur noch auf drei Komitate, auf Vas, Sopron und Moson.

TARTALOM

N. E. ZASZTENKER: A neoproudhonizmus ma	3
SOÓS KATALIN: A Nyugat-Magyarországi Kormánybiztosság megszervezése	21

A kiadásért felelős a József Attila Tudományegyetem Bölcsészettudományi Karának dékánja. A kézirat nyomdába érkezett 1969. Megjelenés 1969. Példányszám 300. Terjedelem 3,75 (A/5) ív. Készült monószedéssel, íves magasnyomással, az MSZ 5601-69 és az MSZ 5603-35 szabványok szerint.
69-7321—Szegedi Nyomda

Tom. XI. (1962): TÓTH SAROLTA: *Magyar és lengyel Imre-legendák* [SAROLTA TÓTH: *Légendes hongroises et polonaises d'Émeric*], pp. 3—71.

Tom. XII. (1963): KULCSÁR PÉTER: *Bonfini-forrástanulmányok I.* [PÉTER KULCSÁR: *Études sur les sources de Bonfini I.*], pp. 3—51.

Tom. XIII. [= *Studia mediaevalia historiae universalis*, tom. IV.] (1963): LOUIS TRENARD: *L'„Europe” au Siècle des Lumières*, pp. 3—27. WITTMAN TIBOR: *Az első jezsuita hittérítők feljegyzései Vietnamból* [TIBOR WITTMAN: *Les observations sur Vietnam faites par les premiers missionnaires jésuites*], pp. 29—43.

Tom. XIV. [= *Studia historiae universalis recentis et recentissimi aevi*, tom. II.] (1963): SZÉKELY LAJOS: *Gömbös és a fasizmus külpolitikai koncepciójának alapvonásai* [LAJOS SZÉKELY: *Gömbös und die Grunzüge der ausserpolitischen Konzeption des Faschismus*], pp. 3—18. VASS ISTVÁN: *Szovjet állásfoglalások 1943-ban az európai második front megnyitásával kapcsolatban* [ISTVÁN VASS: *Sowjetische Stellungnahmen im Jahre 1943 im Zusammenhang mit der Eröffnung der zweiten europäischen Front*], pp. 19—52.

Tom. XV. [= *Studia mediaevalia historiae universalis*, tom. V.] (1964): T. WITTMAN: *España en la „Monarquía Española” de Campanella*, pp. 3—17. WITTMAN TIBOR: *A spanyol abszolútizmus néhány vonása a XVI. században* [TIBOR WITTMAN: *Autour des traits de la monarchie absolue d'Espagne au XVIe siècle*], pp. 19—29.

Tom. XVI. (1964): KARÁCSONYI BÉLA: *Tanulmányok a magyar—lengyel krónikáról* [BÉLA KARÁCSONYI: *Études sur la Chronique hungaro—polonaise*], pp. 3—61.

Tom. XVII. [= *Studia mediaevalia historiae universalis*, tom. VI.] (1965): TIBOR WITTMAN: *Reflexiones sobre la derrota del tabaco en las Antillas (siglos XVII y XVIII)*, pp. 3—25. VARGA ILONA: *A prikázok az orosz és szovjet történeti irodalomban* [ILONA VARGA: *Les „prikaz” dans la littérature russe et soviétique*], pp. 27—44.

Tom. XVIII. (1965): KRISTÓ GYULA: *Megjegyzések az ún. „pogánylázadások” kora történetéhez* [GYULA KRISTÓ: *Remarques au sujet des révoltes dites „païennes”*], pp. 3—57.

Tom. XIX. (1965): GAÁL ENDRE: *A szegedi ipari munkásság 1905 előtti szocialista szakmai szervezkedésének néhány kérdése* [ENDRE GAÁL: *Quelques problèmes de l'organisation professionnelle des ouvriers industriels de Szeged avant 1905*], pp. 3—43. SERFŐZŐ LAJOS: *A Magyarországi Szociáldemokrata Párt bekerülése a parlamentbe* [LAJOS SERFŐZŐ: *L'entrée du Parti Social Démocrate au parlement*], pp. 45—95.

Tom. XX. [= *Studia historiae universalis recentis et recentissimi aevi*, tom. III.] (1965): GULYA KÁROLY: *Az annexió válság és az Osztrák—Magyar Monarchia balkáni politikája* [KÁROLY GULYA: *Die Annexionskrise und die Balkanpolitik Österreich—Ungarns*], pp. 3—36.

Tom. XXI. (1966): KRISTÓ GYULA: *Korai levéltári és elbeszélő forrásaink kapcsolatához* [GYULA KRISTÓ: *Quelques problèmes des rapports entre nos anciennes sources d'archives et narratives*], pp. 3—27. w

Tom. XXII. [= *Studia mediaevalia historiae universalis*, tom. VII.] (1966): WITTMAN TIBOR: *A monokultúrák történetéhez a Karib térségben és Venezuelában (XVI—XVIII. sz.)* [TIBOR WITTMAN: *Acerca de la historia de los monocultivos en el area Caribe y Venezuela (siglos XVI—XVIII)*], pp. 3—24. WITTMAN TIBOR: *Belgium a spanyol és osztrák Habsburgok ütközőállama a XVII—XVIII. században* [TIBOR WITTMAN: *Belgique, état-tampon des Habsbourg espagnols et autrichiens aux XVII et XVIII siècles*], pp. 25—36. TIBOR WITTMAN: *Un sondage d'histoire comparative des idéologies: le programme économique—social des „doctrinaires” hongrois (1840—1847)*, pp. 37—43. VARGA ILONA: *Katonai szolgálat és a XVI—XVII. századi orosz uralkodó osztály rétegződése a besorolási prikáz dokumentumainak tükrében* [ILONA VARGA: *Le service militaire et la stratification de la classe dominante de Russie aux siècles XVI—XVII à la lumière du „Rasradnyi Prikaz”*], pp. 45—55.

Tom. XXIII. (1966): GAÁL ENDRE: *A szegedi ipari munkásság 1905—1906. évi szakszervezeti mozgalmának főbb kérdései* [ENDRE GAÁL: *Les problèmes principaux du mouvement syndical des ouvriers de Szeged en 1905 et en 1906*]. pp. 3—41.

Tom. XXIV. [= *Studia Latinoamericana*, tom. I.] (1967): TIBOR WITTMAN: *La riqueza empobrece. Problemas de crisis del Alto Perú colonial en la Guía de P. V. Cañete y Dominguez*, pp. 3—25. TIBOR WITTMAN: *Los metales preciosos de América y la estructura agraria de Hungría a los fines del siglo XVI*, pp. 27—35.

Tom. XXV. (1967): GAÁL ENDRE: *A szegedi szakszervezeti mozgalom helyzete és létezelmei 1907—1914 között* [ENDRE GAÁL: *La situation et les luttes du mouvement syndical à Szeged pendant les années 1907—1914*], pp. 3—29.

Tom. XXVI. (1969): BÉLA KARÁCSONYI: *Chronica Hungaro—Polonica. Pars I. (Textus cum varietate lectionum)*, pp. 3—75.

Tom. XXVII. [= *Studia historiae universalis recentis et recentissimi aevi, tom. IV.*] (1967): G. SOÓS KATALIN: *Magyar—bajor—osztrák titkos tárgyalások és együttműködés, 1920—1921* [KATALIN G. SOÓS: *Ungarisch—bayrisch—österreichische geheime Verhandlungen und Zusammenarbeit, 1920—1921*], pp. 3—43.

Tom. XXVIII. [= *Studia Latinoamericana, tom. II.*] (1968): JOSÉ-GENTIL DA SILVA: *Le monde Hispanique entre la magnifique stabilité et les grands espoirs: histoire, économie, recherche*, pp. 3—13. WITTMAN TIBOR: *A gyarmati Latin-Amerika történeti kutatásának néhány kérdése* [TIBOR WITTMAN: *Algunos problemas de investigación histórica del coloniaje en América Latina*], pp. 15—28. ADAM ANDERLE: *Der spanische Absolutismus in der ungarischen Geschichtsliteratur des XIX. und XX. Jahrhunderts*, pp. 29—36.

Tom. XXIX. (1968): SZÁNTÓ IMRE: *Az 1552. évi szegedi hadjárat* [IMRE SZÁNTÓ: *Der Feldzug gegen Szeged im 1552*], pp. 3—31.

Tom. XXX. (1968): MÉREI GYULA: *Elszász—Lotharingia Németországhoz csatolása 1870—1871-ben és a magyar közvélemény* [GYULA MÉREI: *L'annexion d'Alsace—Lorraine par l'Allemagne et l'opinion publique hongroise en 1870—1871*], pp. 3—20. GAÁL ENDRE: *Adatok Szeged 1859—1860. évi történetéhez* [ENDRE GAÁL: *Précisions sur l'histoire de Szeged dans les années 1859—1860*], pp. 21—38.

Tom. XXXI. [= *Studia historiae universalis recentis et recentissimi aevi, tom. V.*] (1968): GULYA KÁROLY: *A magyarországi rutén kérdés 1910—1914 között* [KÁROLY GULYA: *Le problème des ruthènes en Hongrie pendant les années 1910—1914*], pp. 3—19.

Tom. XXXII. [= *Studia Latinoamericana, tom. III.*] (1969): TIBOR WITTMAN: *Las Cajas Reales de Potosí a fines de la época colonial* pp. 3—33. TIBOR WITTMAN: *Datos económicos de La Paz en vísperas de la guerra de independencia*. pp. 35—41.

Tom. XXXIII. (1969): N. E. ZASZTENKER: *A neoproudhonizmus ma.* [N. E. ZASZTENKER: *Das Neoproudhonismus heute*]. pp. 3—21. SOÓS KATALIN: *A nyugat-magyarországi kormánybiztosság megszervezése.* [KATALIN SOÓS: *Die Organisierung des Regierungskommissariat in Westungarn*], pp. 23—42.